

Mandeville'in İktisat Felsefesinde İnsan Doğası ve Toplumsal Düzenin İnşası

The Construction of Human Nature and Social Order in Mandeville's Philosophy of Economics

İsa Yılmaz

İstanbul Medeniyet Üniversitesi | 0000-0001-7388-8539 | isa.yilmaz@medeniyet.edu.tr

Öz

Bu çalışma, XVIII. yüzyıl düşünce dünyasının en çarpıcı figürlerinden biri olan Bernard Mandeville'in (1670-1733) insan doğasına yönelik geliştirdiği ampirik yaklaşımın, politik ekonominin ahlak teolojisinden bağımsızlaşarak seküler bir zemin kazanmasındaki rolünü incelemektedir. Mandeville, geleneksel ahlak felsefesinin insan doğasını idealize eden normatif ve kuralcı yapısını reddederek, toplumsal olayları gözlemlenebilir gerçekler üzerinden betimleyen ampirik bir yöntemle başarmıştır. *The Fable of The Bees* adlı temel eserinde ortaya koyduğu kişisel erdemsizliklerin kamusal fayda sağladığı yönündeki aykırı tezi, ahlak teolojisi ile iktisadi gerçeklik arasındaki kopuşun miladı olarak kabul edilebilir. Çalışmada, Mandeville'in ben-sevgisi (*self-love*) ve kendini beğenme (*self-liking*) gibi bireysel tutkuları toplumsal mekanizmanın temel dinamikleri olarak nasıl konumlandığı analiz edilmektedir. Yazarın sosyal bilimlere kazandırdığı evrimsel toplum anlayışı ve temellerini attığı niyet edilmemiş sonuçlar (*unintended consequences*) paradigması; Smith'in iş bölümü (*division of labour*) kuramından Hayek'in kendiliğinden düzen (*spontaneous order*) teorisine, Keynes'in efektif talep kuramından Veblen ve modern kurumsal iktisadın tüketim analizlerine kadar uzanan geniş bir entelektüel miras üzerinde etkisi olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Bernard Mandeville, The Fable of The Bees, erdemsizlik, niyetlenmemiş sonuçlar, kendiliğinden düzen.

Abstract

This study explores the empirical approach to human nature developed by Bernard Mandeville (1670–1733), —one of the most prominent figures of 18th-century intellectual thought— and its critical role in freeing political economy from moral theology through establishing it on a secular framework. Rejecting the idealized normative frameworks of traditional moral philosophy that seek to prescribe human nature, Mandeville develops an empirical method focusing on the descriptive observation of social phenomena. His provocative thesis in *The Fable of the Bees*, suggesting that private vices yield public benefits, marks a pivotal shift in perceiving economic life as a secular system independent of moral theology. This paper analyzes how Mandeville repositioned human passions, such as self-love and self-liking, as the fundamental mechanical drivers of social interaction. The evolutionary understanding of society and the idea of unintended consequences, the foundations of which were laid by the author, deeply influenced upon a vast intellectual legacy, influencing Smith's theory of the division of labour, Hayek's spontaneous order, Keynes's effective demand, and the conspicuous consumption analyses of Veblen and modern institutional economics.

Keywords: Bernard Mandeville, The Fable of the The Bees, vice, unintended consequences, spontaneous order.

Araştırma Makalesi
Research Article

ISSN 1309 - 6813
e-ISSN 3108 - 7876

Açık Erişim
Open Access

Cilt Volume 31
Sayı Issue 61 (2026/2): 188-219
DOI: 10.20519/divan.1886832
İZ: JA87FD77EP

Gönderim/Received:
11.02.2026
Kabul/Accepted:
18.07.2026
Yayınlanma/Publication:
03.08.2026

Atıf/Citation:

Chicago | Yılmaz, İsa. 2026. "Mandeville'in İktisat Felsefesinde İnsan Doğası ve Toplumsal Düzenin İnşası". *Divân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi* 31 (61): 188-219. <https://doi.org/10.20519/divan.1886832>

GİRİŞ

Felsefe tarihi boyunca doğa bilimleri, ekseriyetle fizik ve astronomi alanında kaydedilen ilerlemeler üzerinden, Galileo'dan Newton'a uzanan müstakil bir doğa felsefesi etrafında gelişim göstermiştir. Bu gelişmeler neticesinde, XVIII. yüzyılda doğa bilimlerinde başarıya ulaşan ampirik yöntem, sosyal bilimlerin gelişimini de derinden etkilemiştir. İnsan davranışlarını ideal-ler çerçevesinde normatif bir dille reçete eden geleneksel ahlak felsefesi, bu dönemde yerini ampirik gözleme dayalı yeni bir yaklaşıma bırakmaya başlamıştır. İskoç Aydınlanması filozoflarını da etkileyecek olan bu metodolojik dönüşümün en önemli kavşaklarından birinde, Anglo-Hollandalı bir tabip ve mütefekkir olan Bernard Mandeville (1670–1733) konumlanmaktadır. Mandeville'in kötü nam salmış eseri *The Fable of the Bees: Private Vices Publick Benefits* (1714), neşredildiği XVIII. yüzyıl boyunca geniş yankı uyandıran bir fikri skandala neden olmuştur. Söz konusu infialin temelinde, Mandeville'in açgözlülük ve kibir gibi erdemsizliklerin aslında toplumsal refahın itici gücü olduğu yönündeki aykırı tezi yatmaktadır. Yazar, toplum tarafından erdemli kabul edilen eylemlerin özünde bencilce çıkarların bulunduğunu ileri sürerek, insanın doğuştan iyiliksever bir varlık olduğunu savunan geleneksel ahlak sistemlerine kökten bir eleştiri getirmiştir. İnsan doğasına dair bu katı realizmi nedeniyle çağdaşları tarafından Thomas Hobbes'un daha sert bir izdüşümü ve amansız bir psikolojik egoizm savunucusu olarak nitelendirilmiştir.

Mandeville'in, öncelikli olarak provokatif ahlak paradoksları ve iktisadi düşünce üzerindeki tesiriyle anılmakla birlikte, günümüz sosyal bilimleri içerisinde çeşitlilik arz eden insan tasavvuruna dair yaklaşımlara vurduğu damga da bir o kadar etkilidir. O, insan tutkularını, bir fizikçinin hareket yasalarına veya bir hekimin kan dolaşımına tatbik ettiği nesnel tarafsızlıkla incelemeye çalışan kilit bir sima olarak öne çıkmaktadır. Onun düşünce dünyası, politik ekonomi incelemesinin ahlak teolojisinden bağımsızlaşmaya başladığı iktisadi düşünce tarihinin kritik bir safhasına tekabül eder.

Mandeville sadece bir hiciv üstadı değil, aynı zamanda köktenci ampirik ve anti-rasyonalist bir düşündürdür. Siyasi bedeni, bir hekimin hastasına uyguladığı klinik, gözlemsel tarafsızlık ile ele alan Mandeville, rasyonalist spekülasyonun yerine deneyimsel bilgiye dayanan bir insan bilimi inşa etmeyi *A Treatise of the Hypochondriack and Hysterick Passions* adlı eserinde şu sözlerle ifade etmiştir: “İnsan bilgisi ancak *a posteriori* elde edilebilir.”¹

1 Sylvie Kleiman-Lafon, ed., *Bernard Mandeville: A Treatise of the Hypochondriack and Hysterick Diseases (1730)*, vol. 223, International Archives of the History of Ideas Archives Internationales d'histoire Des Idées (Springer International Publishing, 2017), 100, <https://doi.org/10.1007/978-3-319-57781-4>.

Bu çalışma, Mandeville'in insan doğasını idealleştiren normatif yaklaşımları reddederek toplumu ampirik bir inceleme nesnesi haline getirişini ve bu süreçte benimsediği anatomik yöntemi incelemektedir. İnsanı 'çeşitli tutkuların bir bileşimi'² olarak ele alan bu perspektifin, ahlak felsefesini nasıl seküler bir politik ekonomiye dönüştürdüğü üzerinde durulmaktadır. Ahlakın bir 'siyasal hile', bireysel çıkarların ise 'kamusal fayda' olarak yeniden konumlandırıldığı bu sistemin, iktisat biliminin müstakil bir disiplin olarak ortaya çıkmasındaki rolü tartışılmaktadır. Nihayetinde Mandeville'in, kendisinden sonra Adam Ferguson ile anılacak, niyet edilmemiş sonuçlar (*unintended consequences*) paradigmasına zemin hazırlayan görüşleriyle İskoç Aydınlanması ve modern iktisadi düşünce üzerindeki sarsıcı etkisi ortaya konmaktadır.

1. MANDEVILLECİ İKTİSAT FELSEFESİNİN METODOLOJİK KÖKLERİ

Mandeville'in iktisat bilimine yönelimini kavrayabilmek için, öncelikle onun entelektüel formasyonunun bir teolog veya devlet adamı değil, bir tıp doktoru olduğunu teslim etmekle başlamak gerekir. 1670 yılında Rotterdam'da dünyaya gelen Mandeville, seçkin bir hekim ve bürokrat ailesinden gelmektedir. Yaşamının bir bölümünü burada geçiren Mandeville, muhtemelen ailesinin dâhil olduğu bazı ayaklanmalardan ötürü Britanya Adaları'na göçmek durumunda kalmış, daha sonra yaşamının geri kalanını Londra'da geçirmiş ve burada vefat etmiştir.³

Mandeville'in Leiden Üniversitesi'ndeki eğitimi, onu hem Kartezyen rasyonalizmin hem de yükselen deneysel felsefenin yan yana geliştiği, Avrupa'nın en dinamik entelektüel merkezlerinden birine dâhil etmiştir. Erken dönem akademik çalışmaları, bu iki gelenek arasındaki çekişmeyi yansıtır niteliktedir. Nitekim 1689'da felsefe alanında yazdığı tezde, hayvanların ruh veya bilinçten yoksun, yalnızca birer otomat olduğu yönündeki katı Kartezyen doktrini savunmuştur. Ancak sonraki kariyeri, bu ilk rasyonalist bağlılıktan güçlü bir ampirizme doğru dramatik bir kayışı işaret eder. Akademik egzersizlerden tıbbın pratik gerçeklerine, özellikle sinir ve sindirim bozuklukları üzerine uzmanlaşarak, geçiş yaptıkça epistemolojik duruşu belirgin biçimde evrilmiştir.

Geç dönem Mandeville düşüncesi, Kartezyen fizik ve tıbbın karakteristiği olan varsayımsal akıl yürütmeyi açık bir biçimde reddetmiştir. *A Treatise of*

2 Bernard de Mandeville, *The Fable of the Bees: Or Private Vices, Publick Benefits*, vol. I, ed. Frederick Benjamin Kaye (Liberty Fund, 1988), 25.

3 Rudolf Dekker, "Private Vices, Public Virtues' Revisited: The Dutch Background of Bernard Mandeville," *History of European Ideas* 14/4 (1992): 481-98, [https://doi.org/10.1016/0191-6599\(92\)90181-B](https://doi.org/10.1016/0191-6599(92)90181-B).

the Hypochondriack and Hysterick Passions başlıklı tıbbi eseri (1711), insan bilgisinin yalnızca *a posteriori* olarak gelebileceğini öne sürerek takındığı tutumu açıkça dile getirmiştir. Yalnızca akla dayanarak ayrıntılı, soyut sistemler kuran ve ampirik destek aramayan hekimleri eleştirmiş, bunun yerine hekimlik sanatının pratik, birikmiş gözlemlere dayanması gerektiğini savunmuştur. Mandeville için bilimsel hakikat, mantıksal bir çıkarımın zarafetinde değil, deneyimin karmaşık ve birikmiş detaylarında kendini gösterir. Bu, doğayı olduğu gibi gören, rasyonalist bir sistemin arzuladığı gibi değil, deneyime dayalı bir ampirizmin lehine spekülatif metafiziğin reddedilmesi anlamına gelmektedir.

Bu tıbbi ampirizm, Mandeville'in toplumu gördüğü mercek haline gelmiştir. Siyasi bedene hekimin bakış açısıyla yaklaşmış, ahlaki tedaviler önermek yerine semptomları gözlemleyerek işleyişini teşhis etmiştir. Bu açıdan, benimsediği metodolojinin açıkça ütopya karşıtı olduğu iddia edilebilir. *The Fable of The Bees* adlı çalışmasının önsözünde belirttiği gibi, Mandeville çoğu yazarın insana ne olması gerektiğini dikte ederek asıl meseleyi gözden kaçırdığını savunur. Ona göre asıl yapılması gereken, insanın çeşitli tutkularından oluşan karmaşık doğasını ve bu tutkuların eylemler üzerindeki belirleyici gücünü dürüstçe ortaya koymaktır.⁴ Bu ayrım, iktisat felsefesi açısından kritik öneme sahip olup, iktisadi eylemde normatif ve pozitif (olması gereken ile olan) ahlaki eylem arasındaki ayrışmayı açıklar. Mandeville, sosyal teorisinin tek sağlam temelini herkesin insan üzerinde yapabileceği apaçık gözlemler olduğu konusunda ısrarını üçüncü diyalogda bizzat kendi sözcüsü olan Cleomenes'in ağzından kurduğu şu meşhur cümleyle ifade etmiştir:

“Hayır; ben hiçbir zaman herkesin insan üzerinde yapabileceği o apaçık gözlemlerden ve bu küçük dünyada ortaya çıkan olgulardan başka bir şeyle akıl yürütmem.”⁵

Ayrıca, tıp geçmişi, sosyal teorisi için anahtar benzetme aracını sağlamıştır. Tıbbi eserinde, sindirim bozuklukları (*soma*) ile psikoloji (*psişe*) arasındaki bağlantıyı araştırarak hasta üzerinde bütüncül bir bakış açısı benimsemiştir. Ekonomiye yöneldiğinde de aynı tıbbi metodolojiyi sosyal alana uyarlamıştır. Devletin zenginlik, güç ve istihdam gibi görünür sıhhatinin ahlakçılara kötü veya itici görünen açgözlülük, kibir ve lüks gibi iç nedenlere bağlı olabileceğini ifade ederken, tıpkı biyolojik bir organizmanın sağlığının rafine olmayan biyolojik süreçlere bağlı olabileceği benzetmesiyle açıklık getirmiştir.

4 Mandeville, *The Fable of the Bees*, I: 39.

5 Bernard de Mandeville, *The Fable of the Bees: Or Private Vices, Publick Benefits*, vol. II, ed. Frederick Benjamin Kaye (Liberty Fund, 1988), 128.

2. SİYASİ HASTA - YOZLAŞMIŞ DEVLETİ TEŞHİS ETMEK

Mandeville'in tıptan sosyal bilime geçişi, yalnızca tıp eğitimiyle değil, yaşadığı dönem İngiltere'sinin özgün siyasi patolojisiyle de şekillenmiştir. XVIII. yüzyılın başlarında, İngiliz siyasi söylemi Yurttaşlık Hümanizmi (*Civic Humanism*) adıyla Cumhuriyetçi gelenek dili hâkimdir.⁶ Kökleri 1660 Restorasyon Dönemi'nde cumhuriyet idaresinin sona erip monarşinin yeniden kurulmasına tepki olarak gelişen bu söylem; zamanla monarşinin yetkilerinin artmasına, yolsuzluklara ve daimi bir ordu kurulmasına karşı çıkan Whig (liberal/anayasacı) kesimi tarafından güçlü bir muhalefet aracı olarak kullanılmıştır. Roma cumhuriyetçiliğinden ilham alan bu muhalif siyasi gelenek, döngüsel bir tarih görüşünü yansıtmaktadır: Erdemli uluslar zenginleşir, zenginlik lüksü getirir ve lüks kaçınılmaz olarak yozlaşmaya ve özgürlüğün kaybına yol açar. Monarşiye karşı konumlanan bu siyasi muhalefet ve ahlak reformcularına göre, İngiltere'nin borsa spekülasyonları, ulusal borç ve yabancı lüks malların tüketimiyle beslenen hızlı ticari genişlemesi, ölmekte olan bir devletin bariz belirtisidir. Özgürlüğün korunmasının tasarrufa, askerî erdeme ve bağımsızlığa dönüşü gerektirdiğine inanmışlardır.

Ancak Mandeville, dönemin iktidar kanadı olan Whig hükümetinin doğru- dan destekçisi olmasa da işleyen mevcut anayasal düzenin ve modern ticari toplumun gerçekçi bir savunucusudur.⁷ Kendisi entelektüel ortamda temel bir çelişki algılamıştır: çağdaşları zengin bir imparatorluğun askerî ve siyasi gücünü talep ederken yoksul bir tarım cumhuriyetinin ahlaki katılıklarını vaaz etmişlerdir.⁸ Mandeville'in tıbbi müdahalesi, bu yozlaşmayı bir hastalık olarak değil, modern bir devletin zorunlu fizyolojisi olarak teşhis etmek üzerine olmuştur. Erdeme dayalı yurttaşlık hümanizmi ideali, ona göre, "beyinde oturan boş bir ütopyadır."⁹ Ampirik yöntemini siyasal düzlemde uygulayarak, ahlakçıların kınadığı erdemsizlik -lüks, kibir ve kişisel çıkar- aslında İngiliz özgürlüğünü koruyan ticaret ve deniz gücünün mekanik nedenleri olduğunu kanıtlamaya çalışmıştır.

O, geleneksel ahlakçıların hastayı yanlış teşhis eden kötü hekimler gibi olduğunu savunmuştur. Onlar devlete erdem ve tasarruf reçete ederlerken ticari bir ulus için bu tedavilerin ölümcül olacağını idrak edememişlerdir. *The Grumbling Hive* adlı şiirin hemen bitimindeki 'Kıssadan Hisse' (*The Moral*) bölümünün açılış dizelerinde yer alan ünlü deyişiyle: "Sadece Aptallar

6 M. M. Goldsmith, "Regulating Anew the Moral and Political Sentiments of Mankind: Bernard Mandeville and the Scottish Enlightenment," *Journal of the History of Ideas* 49/4 (1988): 587-606, <https://doi.org/10.2307/2709675>.

7 Goldsmith, "Regulating Anew the Moral and Political Sentiments of Mankind," 27.

8 Goldsmith, "Regulating Anew the Moral and Political Sentiments of Mankind."

9 Mandeville, *The Fable of the Bees*, I: 36.

çabalar/Büyük ve dürüst bir Kovan yapmaya.”¹⁰ Büyük bir kovan (zengin, güçlü bir ulus), işlev görmek için aşırı tüketime ihtiyaç duyar. Böylece, onun bilimi aynı zamanda siyasi bir silahtır: Geleneksel ahlakın ulusal büyüklükle bağdaşmadığını kanıtlayarak ticari Whig devletini meşrulaştırma girişimini açığa çıkarır. Okuyucularını ampirik olarak farklı iki model arasında seçim yapmaya zorlamıştır: Yoksul, erdemli Sparta veya zengin, erdemsiz İngiltere. Her ikisine birden sahip olmak mümkün değildir.¹¹

Mandeville'in *The Fable of The Bees* eseri üzerinden geliştirdiği ve çağdaşları tarafından aykırı kabul edilen bu düşüncesi, XVIII. yüzyıl Avrupa ve İskoç Aydınlanması üzerinde öylesine derin bir etki bırakmıştır ki; David Hume ve Adam Smith gibi dönemin meşhur isimleri, masaldaki meydan okumayı çürütmeyi adeta bir saplantı haline getiren Francis Hutcheson'ı takip ederek, Mandeville'in insan doğasına dair ampirik gözlemlerini kendi felsefi sistemleri içinde ehlileştirmeye çalışmışlardır.¹² Bu ilginin temelinde, Aydınlanmanın Batı dünyası için kilise sonrası yeni bir toplumsal düzen arayışı yatmaktadır. Toplumsal düzen problemi, bireysel çıkar ile toplumsal menfaat arasındaki o meşhur paradoksta düğümlenir. Bu noktada Mandeville, Hobbes ile yakın bir çizgide durarak düzenin kaynağını metafizik bir doğal iyilikseverlikte değil, devletin ve yasaların yapay müdahalesinde arar. Bir toplumun düzeni için ahlaki erdemlerin değil, yazılı yasaların ve anayasal hükümetin asli olduğunu ileri sürerek dönemin yaygın görüşünden radikal bir kopuş gerçekleştirir. Bu bağlamda Mandeville, sivil toplumun oluşumunu üç aşamalı bir evrimsel süreç olarak kurgular ve toplumsal düzenin kurulmasında devleti ahlaki bir terbiyecisi değil, bencil tutkuları kamusal faydaya yönlendiren bir yönetici olarak tanımlar.¹³

3. İNSAN DOĞASININ ANATOMİSİ

Mandeville'in iktisat ve siyaset felsefesine yaptığı en belirgin metodolojik katkılardan biri, devletin bekasını yurttaşların ahlaki erdemlerine bağlayan geleneksel siyaset anlayışına getirdiği ampirik ve gerçekçi eleştiride yatmaktadır. Geleneksel ahlakçıların aksine Mandeville, insanın doğuştan toplum karşıtı ve bencil eğilimlere sahip olduğu gerçeğini yadsımak yerine, bu tutkuların hünlerli politikacıların yönetimiyle devletin zenginliği ve refahı için nasıl işlevsel kılınabileceğine odaklanmıştır. Bu yaklaşım, toplumsal kurumları ve ahlaki kuralları akli bir tasarımın değil, insan eylemlerinin zamanla

10 Mandeville, *The Fable of the Bees*, I: 36.

11 Goldsmith, “Regulating Anew the Moral and Political Sentiments of Mankind,” 604.

12 Goldsmith, “Regulating Anew the Moral and Political Sentiments of Mankind,” 596.

13 Işıl Çeşmeli, “Erdemin Kökeni: Bernard Mandeville'in Hünlerli Siyasetçileri,” *Beytulhikme An International Journal of Philosophy* 7/1 (2017): 94-95.

biriken niyet edilmemiş sonuçlarının bir ürünü olarak gören evrimsel bir vizyona dayanır.¹⁴ Bu perspektifle Mandeville, insan doğasını idealize edilmiş ahlaki bir kurgu olmaktan çıkarıp, tıpkı bir hekimin ölü bir bedeni anatomik olarak incelemesi gibi çıplak ve ampirik bir inceleme nesnesi haline getirmiştir.¹⁵ Söz konusu anatomik yaklaşım felsefi bir boşlukta doğmamış; aksine, dönemin İngiliz entelektüel ortamında Hobbes'un egoizm ve ben-sevgisi üzerine kurulu teorik mirasından¹⁶ ve La Rochefoucauld, Pierre Bayle, Jacques Esprit gibi Fransız ahlak filozoflarının insan doğasının bencil kökenlerine dair kural yıkıcı psikolojik tahlillerinden derinden beslenmiştir.¹⁷ Bu entelektüel arka planın etkisiyle şekillenen söz konusu bakış açısı, bireyin eylemlerini rasyonel ahlaki tercihlerden ziyade bencilce dürtülerin ve tutkuların mekanik, kaçınılmaz bir sonucu olarak okumayı zorunlu kılar.¹⁸

Agassi'ye göre, Mandeville'in de parçası olduğu bu süreç, XVII. ve XVIII. yüzyıllarda toplumun eleştirel bir şekilde incelenmesinin ampirik bilime doğru evrilen hayati bir adımıdır.¹⁹ Bu dönüşüm, liberalizmi bir sosyal felsefe, bireyciliği ise onun metodolojik paraleli olarak konumlandırarak siyaset ve ekonominin rasyonalist şemalardan kurtulup ampirik teoriler ışığında gelişmesinin yolunu açmıştır. Bu ampirik temellendirme arayışında, ekonominin veya siyaset biliminin gerçek bir bilim olarak işlev görmesi için, sabit, gözlemlenebilir ve öngörülebilir temel, indirgenemez analiz birimlerine ihtiyaç vardır.

Tıpkı fiziğin madde ve hareket özelliklerine dayanması gibi, Mandeville ahlakın tutkulara dayanması gerektiğini öne sürer. Onun görüşüne göre, insanlar ahlakçıların hayal ettiği rasyonel, yardımsever failer değil, belirli duygusal dürtülerle hareket eden işlevsel mekanizmalardır. Mandeville, insanı açıkça "belirli bir durumda en baskın olanı tarafından yönetilen çeşitli tutkuların bir bileşimi" olarak tanımlar.²⁰ Onun bu ampirik tanımı, ahlaki kavramların radikal ve teknik bir yeniden tanımlanmasına dayanır. Bu yaklaşıma göre erdem, insanın doğasındaki dürtülerin aksine, sırf iyi olma yönündeki rasyonel bir hırsla kendi tutkularını fethetmesi ve başkalarının

14 F. A. Hayek, "Dr Bernard Mandeville," *Proceedings, Master-Mind Lectures*, Oxford University Press, 1966, <https://www.thebritishacademy.ac.uk/documents/2113/52p125.pdf>.

15 Dario Castiglione, "Considering Things Minutely: Reflections on Mandeville and the Eighteenth-Century Science of Man," *History of Political Thought* 7/3 (1986): 480.

16 F. B. Kaye, "Introduction," *The Fable of the Bees: Or Private Vices, Publick Benefits*, vol. I, ed. Bernard de Mandeville (Liberty Fund, 1988), cix.

17 Kaye, "Introduction," xlii.

18 Çeşmeli, "Erdemin Kökeni: Bernard Mandeville'in Hünerli Siyasetçileri," 86.

19 "The Philosophy of Social Science from Mandeville to Mannheim," *The SAGE Handbook of the Philosophy of Social Sciences*, ed. Ian Jarvie ve Jesús Zamora-Bonilla (SAGE Publications Ltd, 2011), 43, <https://doi.org/10.4135/9781473913868.n2>.

20 Mandeville, *The Fable of the Bees*, I: 39.

yararı için hareket etmesi olarak tanımlanır.²¹ Bu oldukça katı ve ödün vermez tanıma göre, içinde bencil bir kırıntı barındıran her türlü eylem, sonucu toplumsal olarak faydalı olsa bile, teknik olarak bir 'erdemsizlik' manasına gelir. Mandeville, ancak benlikten feragat (*self-denial*) ile mümkün olan saf erdemin insan doğası için neredeyse imkânsız olduğunu, hatta ilahi bir yardım olmaksızın insanın kendi bencil tutkularını tam anlamıyla aşamayacağını ileri sürer.²² Bu yüzden, toplumda gördüğümüz uyum çoğunlukla 'gerçek erdem' değil, aslında sosyal onay alma arzusuyla motive edilmiş 'taklit edilmiş bir erdem' (*counterfeited virtue*) manasına gelir.²³

Mandeville'in bu ampirik anatomisi, beraberinde derin bir teolojik zeminle de desteklenmektedir. Kendisi, inceleme nesnesi olan insanı mutlaka "düşmüş" (*fallen*) bir varlık olarak kurgular; birey, özü itibarıyla "günah sonrası" bir yaratıktır ve bir bencillikle her zaman kendi özel hazzını hedefler. İnsan, bu bencil yönelimlerini toplum içerisinde saygın maskelerin ardına saklasa bile, dikkatle incelendiğinde asıl amacının her zaman kişisel tatmin olduğu görülür.²⁴

Mandeville'in bu yaklaşımına karşı dönemin hâkim mutlakiyetçi ahlak felsefesini temsil eden Üçüncü Shaftesbury Kontu, Anthony Ashley Cooper gibi çağdaşları, insanların doğal bir toplumsallığa ve çıkarsız bir yardımseverlik kapasitesine sahip olduğunu savunmuşlardır. Shaftesbury'yi takip eden Hutcheson, nezaketi doğal olarak onaylayan ve bencilliği reddeden bir ahlak duyusu öne sürer.²⁵ Mandeville'e göre bu teoriler bilim değil, insanları melek gibi hissettirmek için tasarlanmış varsayımsal dalkavukluklardır.²⁶ Dahası, ona göre, akıl ruhun pilotu değil, aksine tutkulara tabi bir araçtır. Bu bağlamda, insanların özgür iradeye sahip oldukları yönündeki yaygın inançları, eylemlerini motive eden gizli tutkuları teşhis etmedeki zorluklarına bağlıdır. Bir kişi özgürce seçim yaptığını düşünse bile, kararı her zaman baskın bir tutku tarafından yönetilir ve bu ancak daha güçlü bir başka tutkuyla direnç görebilir. Mandeville'e göre akıl, eylemi ilk elden belirlemekten ziyade, hâlihazırda tutkuların etkisiyle yapılmış olanı rasyonalize etmek ve haklı çıkarmak için argümanlar tedarik eden bir *post-hoc* mekanizmadır.²⁷

Bu modeli işler hale getirmek için Mandeville, tüm insan eylemini yönlendiren iki temel değişkeni tanımlamıştır: Ben sevgisi (*self-love*) ve kendi-

21 Mandeville, *The Fable of the Bees*, I: 48-49.

22 Kleiman-Lafon, *Bernard Mandeville*, 223: 24.

23 Çeşmeli, "Erdemin Kökeni: Bernard Mandeville'in Hünarlı Siyasetçileri," 100.

24 Mandeville, *The Fable of the Bees*, I: 348.

25 Jennifer Welchman, "Who Rebutted Bernard Mandeville?," *History of Philosophy Quarterly* 24/1 (2007): 57-74.

26 Mandeville, *The Fable of the Bees*, I: 51-52.

27 Mandeville, *The Fable of the Bees*, I: 333.

ni beğenme (*self-liking*). Masalın ilk cildinde çokça yer verdiği ben-sevgisi kavramı, kendini korumanın biyolojik zorunluluğuna karşılık gelir. Besin aramak, acıdan kaçınmak ve varlığını sürdürmek, tüm hayvanlarla paylaşılan bir içgüdüdür. Mandeville, şefkatli görünen eylemlerin bile nihayetinde ben-sevgisine dayandığını savunur. Örneğin bir bebeği yangından kurtarmak, gözlemcinin acı çekmeye tanıklık etmenin neden olduğu kendi sıkıntısını gidermek için yapılır ki bu da bir tür kendini korumadır.²⁸ Bu yaklaşım, tüm sevgiyi ben-sevgisine indirgemenin dilsel ve psikolojik olarak tutarsız olduğunu savunan Joseph Butler'dan sert eleştiriler almıştır.²⁹

Kendini beğenme ise, benzersiz bir şekilde insana özgü, saygı görme dürtüsüdür. Mandeville, Masalın ikinci cildinde biyolojik dürtüyü sosyal olandan ayırmak için bu kavramı tanıtır. Kendini beğenmeyi, her bireyin kendisini gerçek değerinden üstün tuttuğu bir içgüdü olarak tanımlar.³⁰ İnsanlar bu aşırı değerlemenin acı verici bir şekilde farkında oldukları için, yatıştırılmak adına sürekli kaygı çekerler ve başkalarının onayına ihtiyaç duyarlar. Bu derin psikolojik içgörü, Mandeville'in onur, utanç ve nezaket gibi karmaşık toplumsal davranışları fedakârlığa başvurmada açıklamasını sağlamıştır. Biz başkalarını umursadığımız için kibar davranmayız; onların övgüsünü kazanmak ve kendi şişirilmiş benlik imajımızı doğrulamak için kibar davranırız.³¹

Bu ayırım, Mandeville'in sosyal fiziğinin mekaniğini sağlar. Gurur ve utanç, sadece kendini beğenmenin yapmacık halleridir. Utanç korkusu o kadar güçlüdür ki, düello örneğinde görüldüğü gibi, bir kişi sosyal onurunu korumak için biyolojik yaşamını riske atarak ben-sevgisi içgüdüsünü bile geçersiz kılabilir.³² Mandeville'in bu tanımlar üzerindeki ısrarı sadece anlamsal değil, epistemolojik bir duruştur. O, pozitif ve deneyimlenebilir olanın normatif olana karşı özerkliğini savunur. Bir bilim insanı uçmak istese bile yerçekimini kabul etmek zorundaysa, politik iktisatçı da insanların melek olmasını dilese bile ben-sevgisi ve kendini beğenmeyi kabul etmek zorundadır.

4. BENCİL SİSTEMİN ELEŞTİRMENLERİ: MANDEVILLE'E ÇAĞDAŞ İTİRAZLAR

Mandeville'in insan eylemlerini kendini sevmeye temelinde egoist dürtülere indirgeyen bencil sistemi, XVIII. yüzyıl düşünce dünyasında büyük bir dirençle karşılaşmıştır. Bu itirazların merkezinde, Mandeville'in ahlaki bir tut-

28 Mandeville, *The Fable of the Bees*, I: 56.

29 Welchman, "Who Rebutted Bernard Mandeville?," 62-63.

30 Mandeville, *The Fable of the Bees*, II: 130.

31 Mandeville, *The Fable of the Bees*, I: 77-78.

32 Mandeville, *The Fable of the Bees*, II: 96.

ku ve fayda meselesine dönüştüren ampirik felsefesinin, insan doğasındaki ahlaki ve akli özellikleri hiçe saydığı inancı yatmaktadır. Dönemin teologları ve ahlak felsefecileri, Mandeville'in metodolojik bir zorunluluk olarak sunduğu tanımların, aslında gerçek insan deneyimini çarpıtan birer safsata olduğunu iddia etmişlerdir.

Bu eleştiri hattının en önemli figürlerinden biri, Shaftesbury'nin öğrencisi ve İskoç Aydınlanmasının öncülerinden Hutcheson'dır. Hutcheson, Mandeville'in bencil sistemini çürütmek ve Shaftesbury'nin ilkelerini savunmak amacıyla 1725 yılında Güzellik ve Erdem İdelerimizin Kökeni Üzerine Bir Soruşturma (*An Inquiry into the Original of our Ideas of Beauty and Virtue*) adlı eserini yayımlamış; ardından 5, 12 ve 19 Şubat 1726 tarihlerinde *Dublin Journal*'a masalı doğrudan hedef alan üç ayrı mektup yazmıştır.³³ Hutcheson, Mandeville'in insandaki tüm faydalı eylemleri bencillığe ve kibre bağlamasına karşı çıkarak, insanda ilahi kökenli bir 'ahlak duygusu' (*moral sense*) bulunduğunu savunmuştur.³⁴ Hutcheson'a göre Mandeville, faydalı ve merhametli eylemleri sürekli bencil bir motivasyona bağlayarak kelime oyunları yapmakta ve ahlaki eylemin doğasını saptırmaktadır.

Hutcheson'ın rasyonel ve faydacı itirazlarının yanı sıra, dönemin meşhur filozofu ve piskopos George Berkeley de Mandeville'e en sert teolojik eleştirileri yöneltenlerden biridir. 1732 yılında yayımladığı *Alciphron, or The Minute Philosopher* adlı yedi diyalogdan oluşan eserinde, Mandeville'in düşüncelerine karşı güçlü bir Hristiyanlık savunusu yapmıştır. Berkeley, Mandeville'in insan doğasını salt bencil tutkulardan ibaret gören bu rölativist teorisinin pratik tehlikelerine dikkat çekmiş; kişisel erdemsizliklerin kamusal fayda sağladığı paradoksunun gençleri yozlaştıracağını ve toplumu ayakta tutan sivil bağları koparacağını ileri sürmüştür.³⁵ Berkeley'in insanın yüceliğini (*superlative conception of man*) savunan bu ithamlarına karşılık Mandeville, *A Letter to Dion* (1732) adlı eseriyle doğrudan yanıt vermek zorunda kalmış ve şu çarpıcı ifadeyi kullanmıştır: "Siz, beyefendi, toplumun iyiliği için insan doğasının olabildiğince yüceltilmesi gerektiğini düşünüyorsunuz; bense onun gerçek aşağılıklığının ve deformasyonunun çok daha öğretici olduğu kanaatindeyim."³⁶

İnsan doğasının böylesine karamsar bir tablosunu çizen Mandeville'in bu indirgemeci metodolojisine karşı çıkan bir diğer isim Butler'dır. Butler, 1726 tarihli vaazlarında Mandeville'in diğerlerini gözetken (*other-regarding*)

33 Mandeville, *The Fable of the Bees*, II: 345.

34 Mandeville, *The Fable of the Bees*, II: 346.

35 George Berkeley, *The works of George Berkeley*, II, with Alexander Campbell Fraser, Continuum classic texts (1871; Clarendon Press, 2005), 63.

36 Bernard de Mandeville, *A Letter to Dion, Occasion'd by his Book call'd Alciphron, or The Minute Philosopher* (J. Roberts, 1732), 48, https://archive.org/details/bim_eighteenth-century_a-letter-to-dion-occasi_mandeville-bernard-de_1732/mode/2up.

tutkuları samimiyetsiz bir biçimde ben-sevgisi olarak yeniden tanımladığını ileri sürmüştür.³⁷ Butler'a göre, merhamet ve ebeveyn sevgisi gibi tutkuların tatmini doğrudan bir başkasının esenliğine bağlı olduğu için, bu duyguları felsefi bir zorlamayla bencil bir köke bağlamak gerçeklikten kopuktur ve insanlığın diline aykırıdır.³⁸

Bu üç büyük düşünürün yanı sıra, William Law ve John Dennis gibi katı ahlakçılar (*rigorists*) da tartışmaya katılarak ahlaki doğruların matematiksel çizgiler kadar değişmez (*immutable*) ve ilahi yasalara bağlı olduğunu savunmuş; Mandeville'in ampirizmini ve rölativizmini kamusal bir felaket olarak kınamışlardır.³⁹ Sonuç olarak, Mandeville'in sunduğu ampirik anatomi; Hutcheson, Berkeley, Butler ve Law gibi ahlak felsefecileri için gerçeği açığa çıkaran bir bilim değil, aksine insan doğasının zenginliğini ve yüceliğini yapay bir bencillik kalıbına hapsedmeye çalışan metodolojik bir yanılğı olarak görülmüştür.

Dönemin katı ahlakçı ve teolog eleştirmenlerinin aksine, İskoç Aydınlanmasının en büyük iki figürü olan Hume ve Smith'in Mandeville'e yönelttikleri eleştiriler çok daha farklı bir zeminde şekillenmiştir. Her ikisi de, Mandeville'in ampirik insan doğası analizlerine öfkelenmek yerine bu gerçekçi yaklaşımı büyük ölçüde paylaşmışlardır. Ancak onların temel itirazı, Mandeville'in katı ahlak anlayışına ve insan eylemlerini isimlendirme biçimine yönelik olmuştur. Hume, Mandeville'in insan davranışlarına dair analizlerini sakın bir şekilde kabul etmiş, ancak onun vardığı sonuçlardaki isimlendirmeyi eleştirmiştir. Hume'a göre, eğer dünyadaki tüm iyilikleri ve refahı üreten şey erdemsizlik (*vice*) ise, kullandığımız kavramlarda bir sorun var demektir. Bu tür bir eylem erdemsizlik değil, düpedüz iyilik (*goodness*) olarak adlandırılmalıdır. Hume, bu tür bir indirgemeciliğin ampirik bir veriden ziyade retorik bir zorlama olduğunu belirterek, Mandeville'in kurduğu saçmaya indirgemeyi (*reductio ad absurdum*) kabul edip oradan faydacı bir ahlak felsefesi çıkarmıştır.⁴⁰ Öte yandan Smith ise Mandeville'in eserindeki en büyük felsefi yanılğının, tamamen çileci (*ascetic*) doktrinleri baz alarak, içinde kişisel tatmin barındıran her tutkuyu bütünüyle erdemsiz olarak sunması olduğunu savunmuştur.⁴¹ Smith'e göre Mandeville, erdem tanımını

37 Joseph Butler, "Fifteen Sermons Preached on the Rolls Chapel," *Fifteen Sermons Preached at the Rolls Chapel and Other Writings on Ethics*, ed. David McNaughton (1726; Oxford University Press, 2017), 94.

38 Welchman, "Who Rebutted Bernard Mandeville?," 63.

39 F. B. Kaye, "Criticisms of The Fable," *The Fable of the Bees: Or Private Vices, Publick Benefits*, vol. II, ed. Bernard de Mandeville (Liberty Fund, 1988).

40 David Hume, *A Treatise of Human Nature*, 2. ed., 8. impr, ed. Lewis A. Selby-Bigge ve P. H. Nidditch (Clarendon Press, 1978), 455-75.

41 Adam Smith, *Ahlaki Duygular Kuramı*, çev. Derman Kızılay (London, 1759; repr., Pinhan Yayıncılık, 2018), 452.

insanların hiçbir zaman ulaşamayacağı kadar daraltarak ahlaki bir nihilizm yaratmıştır.⁴² Sonuç olarak Hume ve Smith; Mandeville'in insan eylemlerindeki bencil motivasyonları ortaya çıkaran ampirik anatomisini tevarüs etmiş, ancak onun bu eylemleri ahlaki açıdan acımasızca kınayan üslubunu reddederek modern iktisadın ve faydacı ahlakın seküler inşasını tamamlamışlardır.

5. AHLAKIN SİYASAL ANATOMİSİ: BİR ARAÇ OLARAK ERDEM

Mandeville'in bilimsel projesinde ahlak, metafizik bir idealden ziyade, ampirik bir sosyal kontrol mekanizması ve siyasal bir aygıt olarak incelenir. Kendisinin ahlak anlayışı, katı bir tanıma dayanır: Bir eylemin erdemli sayılabilmesi için, kişinin doğasındaki bencil dürtülere karşı koyarak, sırf iyi olma arzusuyla ve rasyonel bir hırsla başkalarının yararına hareket etmesi gerekir.⁴³ Bu tanım, Mandeville'in sisteminde paradoksal bir sonuç doğurur; zira insan doğası gereği düşmüş ve onulmaz bir bencillikle malul olduğu için, teknik anlamda hakiki erdem insan için neredeyse imkânsızdır.

Bu noktada Mandeville, toplumsal yaşamda erdemli olarak etiketlenen eylemlerin aslında sahte erdemler olduğunu açığa çıkarır. O ahlaki görünen her eylemin temelinde bir erdemsizlik bulur. Örneğin, cömertlik gururdan, cesaret ise utanç korkusundan beslenir. Ahlak eğitimi ise bireye bu bencil tutkularını yok etmeyi değil, onları saygın maskeler ardına saklamayı öğretir.⁴⁴ Bu bağlamda ahlak, insanların birbirlerini övgü ve yergiyle manipüle ettikleri, temelde kibre ve başkalarının onayına dayanan bir sosyal ahlaki sistemine dönüşür. Mandeville bu analizi bir adım daha ileri götürerek, ahlaki bilinçli bir siyasal hile olarak tanımlar. Hünerli politikacılar ve kurucu yasama organları, insanları yönetilebilir ve topluma faydalı kılmak için ahlak dilini icat etmişlerdir.⁴⁵ Bu faydacı pozisyon, erdemin ontolojik gerçekliğini reddederek onu toplumsal iş birliğini sağlayan yapay bir dalkavukluk aracı olarak konumlandırır.

Mandeville'in ahlak felsefesiyle kurduğu bu keskin ilişki, din konusundaki görüşlerinde de izdüşümünü bulur. O, Hristiyanlığı metodolojik bir reddiye ile karşılar ve masalı dönemin Hristiyan ahlakına yönelik sistemli bir saldırı olarak kurgular. *Free Thoughts on Religion, the Church, and National Happiness* (1720) adlı eserinde kilisenin toplumsal rolünü ulusal mutluluk ve barı-

42 Smith, *Ahlaki Duygular Kuramı*, 451-52.

43 John Colman, "Bernard Mandeville and the Reality of Virtue," *Philosophy* 47/180 (1972): 127, <https://doi.org/10.1017/S0031819100040869>.

44 E. J. Hundert, *The Enlightenment's Fable: Bernard Mandeville and the Discovery of Society* (Cambridge University Press, 1994), 30, <https://doi.org/10.1017/CBO9780511584749>.

45 Mandeville, *The Fable of the Bees*, I: 47.

şın tesisi üzerinden değerlendirir. Ona göre dini kurumların ve hayırseverlik faaliyetlerinin arkasında sanılanın aksine pratik ve siyasi amaçlar yatmaktadır. Örneğin, masalda yer alan “*An Essay on Charity and Charity-Schools*” başlıklı denemede Mandeville, hayır kurumlarının gerçek mantığının yok-sullara yardım etmekten ziyade, onları toplumsal düzene uygun ve itaatkâr bir iş gücü haline getirmek olduğunu savunur.⁴⁶ Kendisinin son eseri olan *An Enquiry into the Origin of Honour, and the Usefulness of Christianity in War* (1732) ise onur kodlarının gelişiminde kendini beğenme dürtüsünün rolünü incelerken, Hristiyanlığın savaş gibi durumlardaki kullanışlılığına dikkat çeker. Nihayetinde din, insanın görünmeyen güçlere karşı duyduğu köklü korkudan doğmuştur. Ancak Mandeville, dinin gerçekliğiyle değil, toplumsal işleviyle ilgilenir. Din, insanın vahşi doğasını dizginleyen en güçlü araçlardan biridir ve din olmaksızın bir toplumu yönetmek neredeyse imkânsızdır.

Sonuç olarak Mandeville'in ahlak teorisi, sonraki kuşakları derinden etkilemiş ancak onlardan keskin bir biçimde ayrılmıştır. Smith, Hutcheson ve Hume, Mandeville'in bencil sistemini eleştirirken ahlakın insanda doğal bir temeli olduğunu savunmuşlardır. Goldsmith'in belirttiği üzere, bu düşünürler erdemi duygudaşlık (*sympathy*), ahlak duygusu ve tarafsız gözlemci (*impartial spectator*) gibi içsel mekanizmalar üzerine temellendirmeye çalışırken; Mandeville, ahlakın tüm heybetini politik bir kurgu ve bencilce tutkuların yönetimi olarak sunarak, modern iktisadın seküler ve ampirik zeminini hazırlamıştır.⁴⁷

6. HOMURDANAN KOVAN

Mandeville'in ahlak karşısındaki pozisyonu klasik politik ekonomi için değişkenleri sağladıysa, *The Grumbling Hive* (1705) şiiri de laboratuvar işlevi görmüştür. Şiir, görünüşte hicivli olsa da, metodolojik olarak, modern sosyal teorinin merkezi bir tekniği haline gelecek olan titiz bir bilimsel düşünce deneyi olarak işler. Bu deneyle liberal bir ütopyacı yaklaşım sergileyen Mandeville'in ütopyacılığı, klasik anlamda mükemmel ve erdemli insan hâyalinden değil; aksine, toplumun bekası için erdemin zorunlu olduğu yönündeki binlerce yıllık en popüler felsefi kabulü radikal bir biçimde reddetmesinden kaynaklanır.⁴⁸ Mandeville, erdem yerine bencil tutkuların rehberlik ettiği bir kovanın, ahlaki bir cennetten çok daha müreffeh ve sürdürülebilir bir düzen yaratacağını ileri sürerek döneminin tüm siyaset felsefesi paradigmalarını tersyüz etmiştir. O, fizikçinin hareket yasalarını anlamak için hava

46 Mandeville, *The Fable of the Bees*, I: 309.

47 Goldsmith, “Regulating Anew the Moral and Political Sentiments of Mankind,” 604.

48 Agassi, “The Philosophy of Social Science from Mandeville to Mannheim,” 41.

direncini aradan çıkarması gibi, politik beden üzerindeki mekanik sonuçları gözlemlemek için gelişen bir toplumdan erdemsizliği çıkarır.

Edebi ve satirik bir dille yazılan eser, gelişen bir toplumun temel koşullarını belirleyerek başlar. Mandeville bu eserde, XVIII. yüzyıl İngiltere'sinin karmaşıklığına ayna tutarak; endüstri, bilim ve ticaretle donatılmış son derece güçlü ve zengin bir kovanı betimler. En önemlisi, bu refah ayrılmaz bir şekilde erdemsizliklerle bağlantılıdır. Kovan sahtekârlık, kibir ve lüksle doludur; avukatlar ücret toplamak için kavgaları uzatır, hekimler tedavi yerine itibarı önceler ve din adamları ölçülülük vaaz ederken kendi iştahlarını tatmin ederler.⁴⁹ Yine de, bu bireysel ahlaki başarısızlıklara rağmen veya daha doğrusu bunlar yüzünden, ortaya çıkan toplam sonuç, fakirlerin bile daha az gelişmiş uluslardaki zenginlerden daha iyi yaşadığı muazzam bir toplumdur. Mandeville'in sorguladığı temel iddia, homurdanan vatandaşların şikâyetinde saklıdır: Herkes dürüst ve erdemli olsaydı kovan daha müreffeh olurdu varsayımı. Mandeville'in teorik müdahalesi, bu dileği anında simüle etmek ve denkleme tam erdem değişkenini dâhil etmektir. Kendisi, esasen şu kritik soruyu yöneltir: Eğer açgözlülük, kibir ve kendini beğenme gibi erdemsizlikleri sosyal dokudan izole edersek, makro-ekonomik yapı neye dönüşür?

Elde edilen sonuçlar felaket düzeyindedir; bu durum, ahlakçı ütopyanın ampirik olarak çürütülmesine işaret eder. Mandeville'in kurgusunda, kovan halkının sahte bir ahlakçılıkla erdemli olmayı talep etmesi üzerine Tanrı Jüpiter'in bu duayı aniden kabul etmesi ve erdemin zuhur etmesiyle kovan-da yaşanan o meşhur sosyo-ekonomik çöküş öncesi ilk iflas eden kurum hukuk sistemi olur. Bireyler arasındaki anlaşmazlık ve dolandırıcılık ortadan kalktığında, avukatlık mesleği işlevsizleşir ve bu zümre açlıkla yüzleşir. Akabinde cezai infaz sistemi çöker; gardiyanlar ve çilingirler âtıl hale gelir. Bu dürüstlük salgını süratle ticaret sektörüne sirayet eder. Modayı ve tüketimi körükleyen ben-sevgisi değişkeni devreden çıktığında, kumaş, ipek ve lüks emtiaya yönelik talep buharlaşır. Benzer şekilde, oburluk ve ölçsüzlük dürtüleri olmadan gıda ve şarap endüstrileri dramatik bir daralma yaşar.⁵⁰

Mandeville, bu nedensel zinciri acımasız bir tutarlılıkla takip eder: Erdemsizliğin ortadan kalkması toplam talepte bir çöküşe, bu da kitlesel işsizliğe, nüfusun azalmasına ve nihayetinde devletin askeri gücünün yok olmasına sebebiyet verir. Bu noktada O, bireysel hazlara ve lüks tüketime yönelik müsamanhanın ahlaki bir zafiyet değil, ticari dinamizmin korunması için politik bir gereklilik olduğunu savunur. Kendisine göre, insanın doğal iştahlarına gösterilen bu kontrollü müsamaha, arzuları körükleyerek endüstriyi canlı

49 Mandeville, *The Fable of the Bees*, I: 20-21.

50 Mandeville, *The Fable of the Bees*, I: 34, 85-86.

tutan ve toplumsal çarkları döndüren yegâne mekanizmadır.⁵¹ Bu mekanizmanın yakıtı ise, Mandeville'in ahlaki açıdan 'kötü' ancak iktisadi açıdan 'işlevsel' bulunduğu kibir ve kıskançlık gibi tutkulardır. Bu iki duygu, bireyleri sürekli olarak daha iyisine sahip olmaya ve bunu sergilemeye iter; bu da piyasada bitmek bilmeyen bir talep yaratır. Bu bağlamda Mandeville, geleneksel olarak erdem kabul edilen tutumluluğun (*frugality*) ticaretin önündeki en büyük engel olduğunu, devletin bekası için ise müsrifliğin (*prodigality*) hayati bir önem taşıdığını savunur.⁵² Tutumluluk bir aile için erdem olabilir, ancak büyük bir devletin zenginliği için yıkıcıdır; zira paranın dolaşımını durdurarak kovanın açlığa mahkûm olmasına neden olur.

Bu anlatı, salt hicivli bir aktarımdan öte, sosyal eylemlerin niyet edilmemiş sonuçları kavramının bir göstereimidir. Mandeville, zenginlik, güç ve istihdam gibi kamusal yararların, kamu yararını gözeten niyetlerin bir tezahürü olmadığını; bilakis özel çıkar arayışlarının kolektif yan ürünleri olduğunu kanıtlar. Burada metodolojik açıdan önemli bir hatırlatma yapmak gerekir: Mandeville hiçbir zaman kişisel erdemsizliklerin kamusal bir erdem yaratmasına dair bir paradoks ileri sürmemiştir. Aksine, onun temel iddiası, erdemsizliğin ahlaki statüsünün değiştiği değil; bu ahlaki kusurların sistemin işleyişi için fonksiyonel ve iktisadi bir fayda ürettiğidir. Dolayısıyla ortaya çıkan sonuç ahlaki bir arınma değil, tamamen seküler ve maddi bir refah artışıdır. Böylece, bir toplumun hem zengin hem de azami derecede erdemli olabileceği inancının varsayımsal ve temelsiz doğasını bu şekilde açığa çıkarır.⁵³ "Kötülük, gelişen bir Devlet için / Yemek yememizi sağlayan açlık kadar zaruridir" tespitiyle Mandeville, işlevselci bir argüman formüle eder: Ahlaki açıdan itici görünen davranışlar, sistemik açıdan hayati işlevleri yerine getirebilir.⁵⁴

7. TOPLUMUN MEKANİĞİ: EVRİM, KURUMLAR VE DÜZEN

The Grumbling Hive adlı şiirin zaman içerisinde genişleyerek XVIII. yüzyılın en çok tartışılan metinlerinden biri haline geldiği *The Fable of the Bees* eseri ilk kez 1705 yılında kısa bir şiir olarak ortaya çıkmış, 1714 yılında eserin ilk cildinin birinci edisyonu ve ona eklenen notlarla 1723 yılında ikinci edisyonu tamamlanmıştır. 1729 yılında ikinci cilt basımıyla devasa bir sosyal teori

51 Phyllis Vandenberg ve Abigail DeHart, "Bernard Mandeville (1670—1733)," A Peer-Reviewed Academic Source, Internet Encyclopedia of Philosophy, [https://iep.utm.edu/mandevill/#:~:text=Bernard%20Mandeville%20\(1670—1733\),public%20criticism%20at%20the%20time](https://iep.utm.edu/mandevill/#:~:text=Bernard%20Mandeville%20(1670—1733),public%20criticism%20at%20the%20time) (eriş. tar. 02 Kasım 2025).

52 Mandeville, *The Fable of the Bees*, I: 104-5.

53 Çeşmeli, "Erdemin Kökeni: Bernard Mandeville'in Hünarlı Siyasetçileri," 88.

54 Recep Batu Günör, "Bernard Mandeville'in Anıların Masalı Adlı Eseri Hakkında Bir İnceleme," *İdil Sanat ve Dil Dergisi* 5/22 (2016): 22, <https://doi.org/10.7816/idil-05-22-01>.

metnine dönüşmüştür. La Fontaine'in fabl geleneğinden ilham alan ancak ahlaki dersi tersyüz eden bu eser, bireysel erdemsizliklerin toplumsal menfaate nasıl tahvil edildiğinin ampirik bir dökümüdür. Eserin yarattığı büyük infial ve Middlesex Grand Jury tarafından mahkûm edilmesi, Mandeville'i *A Vindication of the Book* (1724) ve Berkeley'in *Alchiphron* (1732) adlı eserine yanıt niteliğindeki *A Letter to Dion* (1732) gibi savunma metinlerini yazmaya itmıştır.

The Fable of the Bees, insan davranışının farklı şart ve zeminlerde değişkenlerini ortaya çıkarma adına bir laboratuvar işlevi görmüş ve Mandeville'in daha kapsamlı çalışmaları, bilhassa masalın ikinci cildi (1729), bu değişkenlerin zaman ekseninde nasıl etkileşime girdiğine dair teorik çerçeveyi tesis etmiştir. Mandeville burada, *The Grumbling Hive* adlı şiirin statik kesitinin ötesine geçerek daha derin bir bilimsel sorunsala yönelir: Karmaşık sosyal düzen, ilahi bir mimar veya tasarımcı olmaksızın, bencil ve asi tutkuların katotik etkileşiminden nasıl neşet eder?

Geleneksel siyaset felsefesi ve özellikle yurttaşlık hümanizmi geleneği, Lycurgus veya Solon gibi, üstün bir bilgelikle mükemmel anayasalar tasarladığı varsayılan büyük yasa koyucu mitine dayanmaktadır. Mandeville, başlangıçta erdemi temkinli politikacıların hünerli yönetimine atfederek benzer bir fikre meyletmiştir. Ancak olgunluk dönemi eserlerinde bu kavramı geliştirerek, inşacı bir görüşten evrimsel bir perspektife geçiş yapmıştır. Hünerli siyasetçinin tek bir tarihsel anda hareket eden bir dahi değil, birçok çağın ortak emeği için kullanılan bir metafor olduğunu beyan etmiştir. Sosyal kurumlar, yasalar ve normlar bir anda icat edilmez; deneme-yanılma süreçleriyle tarihsel olarak evrilirler.⁵⁵

Mandeville, sivil toplumun teşekkülü için, toplumsallık veya hayırseverlikle değil, korku ve zaruret saikleriyle yönlendirilen, natüralist ve üç aşamalı bir evrim modeli öne sürer. İlk aşamada yırtıcılara karşı zorunlu iş birliğini gerektiren durum vahşi hayvan tehdidinden kaynaklanır.⁵⁶ Bireyler, müşterek savunma ihtiyacıyla birleşmeye zorlanır; bu, ben-sevgisi dürtüsüne dayalı pragmatik bir ittifaktır. Birleşmenin akabinde insanlar, gurur ve tahakküm arzusu nedeniyle kendi türlerinin de ciddi bir tehdit oluşturduğunu idrak ederler. İç çatışmayı minimize etmek adına liderler altında hiyerarşik gruplara ayrılırlar ve ilkel bir yönetim pratiği geliştirirler. Bu da birbirinden korunmayı gerektiren ikinci aşamaya karşılık gelir.⁵⁷ Son ve en kritik merhale, yazının icadı ve yazılı kanunların gelişmesiyle başlar. Mandeville, mülkiyeti tanzim etmek ve ihtilafları adil bir düzlemde çözmek için yazılı kanunlar ol-

55 Çeşmeli, "Erdemin Kökeni: Bernard Mandeville'in Hünerli Siyasetçileri," 94.

56 Mandeville, *The Fable of the Bees*, II: 230-31.

57 Mandeville, *The Fable of the Bees*, II: 266-67.

maksızın istikrarlı bir hükümetin imkânsız olduğunu savunur.⁵⁸ Bu gelişme, daha sonra Smith, Jeremy Bentham ve John Maynard Keynes gibi düşünürlerin üzerine bina ettiği mülkiyet güvenliğinin iş bölümüne ve lüks arayışına cevaz verdiği sivil toplumun inşasına yol açar.

Bu şema, metodolojik açıdan son derece bilimsel ve materyalisttir; medeniyet için doğaüstü bir müdahale gerektirmeyen nedensel bir açıklama sunar. Mandeville, bu evrimsel mantığı dil ve sanata da teşmil ederek, bunların ilahi armağanlar olduğu fikrine meydan okur. Dilin, başkalarını ikna etme ve onlara üstünlük kurma ihtiyacından tedricen evrildiğini öngörür. Benzer şekilde, sanat ve bilimler ani bir ilhamın değil, sıradan insanların yüzyıllar süren küçük iyileştirmelerinin birikimidir.⁵⁹

Mandeville'in insan eylemlerinin niyet edilmemiş sonuçlarına odaklanan evrimsel toplum anlayışı, daha sonra Friedrich Hayek tarafından kavramsallaştırılan kendiliğinden düzen (*spontaneous order*) geleneğini derinden etkilemiştir. XX. yüzyılda belki de kendisinden daha ateşli bir Mandeville okuyucusu olmayan Hayek, evrim ve düzenin kendiliğinden oluşumu fikirlerindeki kesin atılımı açıkça ona atfetmiştir. Hayek'e göre Mandeville, tutarlı ve işlevsel bir kolektif yapının, bireylerin kaotik ve çıkarıcı eylemlerinden kasıtsız olarak tezahür edebileceğini göstermiştir.⁶⁰ Hayek, bu süreci mekanik bir nedensellik veya Darwinist bir biyolojik evrimden ziyade, sonradan kazanılmış etkili alışkanlık ve pratiklerin nesilden nesile devredildiği bir kültürel aktarım ve kültürel evrim süreci olarak değerlendirir.⁶¹ Öyle ki Hayek'e göre; karmaşık yapıların merkezi bir planlayıcı olmaksızın şekillenebileceği fikri biyolojiden sosyal bilimlere geçmemiş; aksine sosyal bilimler Mandeville'in başlattığı bu kültürel evrim geleneğiyle (Hayek'in deyiimiyle "Darwin'den önceki Darwinciler"⁶² olarak) Darwin'e ve doğa bilimlerine çok daha sonradan ilham vermiştir.

Bu içgörü, metodolojik olarak doğal seçim teorisine eşdeğerdir; biyolojinin daha sonra karmaşık organizmaların tasarımcı olmadan ortaya çıkabileceğini keşfetmesi gibi, Mandeville de karmaşık sosyal ekonomilerin merkezi bir planlayıcı olmaksızın şekillendiğini öne sürmüştür.

58 Mandeville, *The Fable of the Bees*, II: 269.

59 Mandeville, *The Fable of the Bees*, II: 288-89.

60 Hayek, "Dr Bernard Mandeville."

61 Geoffrey M. Hodgson, "Hayek, Evolution, and Spontaneous Order," *Natural Images in Economic Thought: Markets Read in Tooth and Claw*, ed. Philip Mirowski, Historical Perspectives on Modern Economics (Cambridge University Press, 1994), Cambridge Core, <https://doi.org/10.1017/CBO9780511572128.016>.

62 Hayek, "Dr Bernard Mandeville," 141.

8. MANDEVILLE'İN İKTİSAT FELSEFESİNDEKİ MİRASI

Mandeville felsefesinin çağdaş dönemde Hayek etkisine gelmeden önce iktisat felsefesine katkısının nihai sınaması, bıraktığı entelektüel mirasta yatmaktadır. Metodolojik yenilikleri, bilhassa ekonomik mekanığın ahlaki niyetten tecrit edilmesi, modern politik ekonominin temel aksiyomları haline gelmiştir. Ekonominin, teoloji yasaları yerine tutku ve çıkar yasalarıyla yönetilen özerk bir sistem olduğunda ısrar ederek, Mandeville bu alanı müstakil bir bilimsel disiplin olarak sınırlandırmıştır.

İktisadi düşünce tarihinde Mandeville ile Smith arasındaki ilişki, modern politik ekonominin insan doğası ve toplumsal düzen anlayışının inşa edildiği en kritik teorik kavşaklardan biridir. Smith, insan eylemlerinin temelini *Ahlaki Duygular Kuramı* adlı eserinde 'duygudaşlık' üzerinden açıklarken, *Ulusların Zenginliği* eserinde bütünüyle 'kişisel çıkarı' (*self-interest*) merkeze alarak literatürde *Das Adam Smith Problem*⁶³ olarak kavramsallaşan görünürde paradoksal bir konumda bulunmaktadır. Bu paradoksal konumun Mandeville'i ilgilendiren tarafı, Smith'in her iki eserinde de Mandevilleci yaklaşımı kısmen destekleyen, kısmen de karşısında yer alan bir tutum sergilemesiyle ilgilidir. Bu bağlamda Smith, *Ahlaki Duygular Kuramı* adlı eserinde Mandeville'in sistemini tamamen yıkıcı (*wholly pernicious*) ve ahlaksız/kural tanımaz (*licentious*) olarak nitelendirmiş;⁶⁴ onun, içinde en ufak bir kişisel tatmin barındıran her eylemi erdemsizlik olarak yaftalayan o katı çileci ve rigorist ahlak anlayışını reddetmiştir. Smith'e göre Mandeville'in en büyük yanılması, insan tutkularını ve gösterişçi tüketimi bütünüyle erdemsizlik olarak sunarak ahlak ile ekonomik fayda arasındaki ayrımı bulanıklaştırmasıdır.⁶⁵ Ancak bu görünürdeki reddiyenin ardında Smith, insan doğasının işleyişi ve ticari toplumun inşası konusunda Mandeville'in ortaya koyduğu ampirik temelleri derinden tevarüs etmiştir. Öyle ki, kendisi her ne kadar Mandeville'in ahlaksız sistemini çürütmeye bir bölüm ayırsa da, *Ahlaki Duygular Kuramı* adlı eserinde "bazı açılardan gerçeğe sınır olmasaydı... bu kadar çok kişiyi asla etkileyemeyeceğini" itiraf etmek durumunda kalmıştır.⁶⁶

Mandeville'in insan doğası anatomisinde, bireyleri toplumsal varlıklar haline getiren temel itici güç, ben-sevgisinden ziyade başkalarının onayına ve övgüsüne duyulan açlık, yani kendini beğenmedir. Mandeville, toplumun bu onaylanma arzusu ve 'dalkavukluk' (*flattery*) üzerinden politikacılar ta-

63 Doğan Göçmen, *The Adam Smith Problem: Human Nature and Society in "The Theory of Moral Sentiments" and "The Wealth of Nations"* (Tauris Academic Studies, 2007); Vernon L. Smith, "The Two Faces of Adam Smith," *Southern Economic Journal* 65/1 (1998): 1-19, <https://doi.org/10.2307/1061349>.

64 Smith, *Ahlaki Duygular Kuramı*, 446.

65 Smith, *Ahlaki Duygular Kuramı*, 451-53.

66 Smith, *Ahlaki Duygular Kuramı*, 453-54.

rafından kurgulandığını savunurken; Smith bu psikolojik mekanizmayı almış ve onu 'tarafsız gözlemci' kavramıyla ahlaki bir zemine oturtmuştur.⁶⁷ Smith'in sisteminde bireylerin başkalarından salt onay bekleme güdüsü, tarafsız gözlemci aracılığıyla 'övgüye layık olma arzusunun' (*desire to be praiseworthy*) dönüştürülür.⁶⁸ Böylece Mandeville'in sahte bir siyasal hile olarak gördüğü toplumsal uyum, Smith'in sisteminde insan doğasının bir parçası olan 'duygudaşlık' ile içselleştirilmiş hakiki bir ahlaki düzene evrilir.⁶⁹

Toplumsal düzenin inşası bağlamında ise Smith, Mandeville'in niyet edilmemiş sonuçlar ve bireysel bencilliğin kamusal refah yarattığı fikrini doğrudan benimsemiştir.⁷⁰ Bu tevarüsün en çarpıcı örneği, Smith'in *Ahlaki Duygular Kuramı* adlı eserinde anlattığı 'yoksul adamın oğlu' meselidir. Zenginliğin mutluluk getireceği yanılsamasına kapılan ve tüm ömrünü hırs-la çalışarak heba eden bu adam, aslında kendi niyetinden bağımsız olarak topluma hizmet etmiş, toprağı işlemiş ve medeniyeti ilerletmiştir. Smith, insanların zenginlerin sahip olduğu lükse duyduğu bu yanılsamanın ve kibrin, 'insanlığın endüstrisini uyandırdığını ve sürekli hareket halinde tuttuğunu' açıkça kabul eder.⁷¹

İktisadi mekanizmalar ve politik ekonomi düzeyinde Mandeville'in mirası oldukça somut görünse de, Smith bu mirası basitçe taklit etmekten ziyade kendi özgün felsefi ve iktisadi sistemi içinde köklü bir biçimde dönüştürmüştür. Smith'in *Ulusların Zenginliği*⁷² eserinde klasik politik ekonomi biliminin öncü kuramı olan 'iş bölümü' (*division of labour*) ve bu bağlamda sıradan bir işçinin paltosunun (*the labourer's coat*) üretimi için gereken devasa küresel işbirliğini anlattığı o meşhur pasaj, doğrudan Mandeville'in masaldaki kırmızı kumaş (*crimson cloth*) örneğinin ve iş bölümü analizlerinin neredeyse kelimesi kelimesine bir yansımasıdır.⁷³ Ancak, şu da bir gerçektir ki, iş bölümü kavramı ve içerimleri Mandeville'den çok daha eskiye, örneğin William Petty gibi düşünürlere dayanmaktadır.⁷⁴ Ayrıca, iki düşünürün bu mekanizmaya yükledikleri anlam ve sistem tasavvurları birbirinden farklılaşmaktadır. Mandeville, ekonomiyi tanzim etmesi için "hünerli bir politi-

67 Eugene Heath, "Carrying Matters Too Far? Mandeville and the Eighteenth-Century Scots on the Evolution of Morals," *Journal of Scottish Philosophy* 12/1 (2014): 102, <https://doi.org/10.3366/jsp.2014.0064>.

68 Goldsmith, "Regulating Anew the Moral and Political Sentiments of Mankind," 604.

69 Thomas Wells, "Adam Smith on Morality and Self-Interest," *Handbook of the Philosophical Foundations of Business Ethics*, ed. Christoph Luetge (Springer Netherlands, 2013), 290, https://doi.org/10.1007/978-94-007-1494-6_26.

70 Wells, "Adam Smith on Morality and Self-Interest," 284.

71 Smith, *Ahlaki Duygular Kuramı*, 263-64.

72 Adam Smith, *Ulusların Zenginliği*, çev. Ayşe Yunus ve Mehmet Bakırcı (Alan Yayıncılık, 1997).

73 Kaye, "Introduction," cxxxv.

74 Kaye, "Introduction," lxx.

kacının yetkin yönetimine" (*dextrous management of a skilful Politician*) bel bağlayan aydınlanmış bir merkantilizmi savunurken;⁷⁵ Smith, iş bölümünü herhangi bir merkezi yönlendirmeye ihtiyaç duymayan, kendiliğinden işleyen bir doğal özgürlük sistemi içine yerleştirmiştir.⁷⁶ Ayrıca Mandeville, toplumsal refahı bazı kesimlerin kaçınılmaz sefaletine dayanan sıfır toplamlı (*zero-sum game*) bir oyun olarak tasavvur ederken; Smith, ticari toplumun ve iş bölümünün yarattığı refahın, en alttaki yoksul kesimlerin bile hayat standartlarını yükselten pozitif bir güç olduğunu savunarak kendi özgün iktisadi vizyonunu ortaya koyar.⁷⁷

Smith'in en büyük felsefi kopuşu ise kavramların ahlaki zeminindedir. O, Mandeville'in erdemsizlik olarak adlandırdığı olguları salt rasyonel bir 'kişisel çıkar' olarak sterilize edip yeniden isimlendirmekle kalmamış; Mandeville'in her türlü kişisel çıkarı 'bencillik' (*selfishness*) kisvesi altında kötülemesini kesin bir dille reddetmiştir.⁷⁸ Smith'in sisteminde durumunu iyileştirme arzusu, ancak adalet kurallarına riayet edildiğinde ve adil rekabet sınırları içinde kalındığında, meşru ve ahlaken övgüye değer bir 'ihtiyat' (*prudence*) erdemine dönüşür.⁷⁹

Sonuç olarak Smith; Mandeville'in bencil tutkulara, piyasa ilişkilerine ve niyet edilmemiş sonuçlara dair sarsıcı ampirik anatomisini miras almış olsa da, bu yapıyı ahlaki nihilizminden ve merkantilist tiranlığından tamamen arındırmıştır. Smith'in politik ekonomisi, düzenin kaynağını politikacıların manipülasyonunda veya yozlaşmış tutkulara değil; adalete, mülkiyet güvenliğine ve bireylerin ahlaki özerkliğine dayalı bir sistemde bulur.

Bundan başka Karl Marx, yukarıda Kaye'nin işbölümü ile ilgili vardığı sonuca başka bir açıdan ulaşarak, Smith'in iş bölümü kavramının, emeğin erdemle değil kâr arayışıyla bölündüğünde daha üretken hale geldiği şeklindeki Mandevilleci gözlemi neredeyse kelimesi kelimesine tevarüs ettiğini belirtmiştir.⁸⁰ Nitekim Smith'i şahsen tanıyan Dugald Stewart da bu teorik tevarüsü teyit etmiş; Mandeville'in metinlerinin *Ulusların Zenginliği*'ndeki o meşhur iş bölümü pasajlarına doğrudan ilham kaynağı olduğunu açıkça teslim etmiştir.⁸¹ Ayrıca Mandeville'in ekonomi bilimi, çalışan yoksullarla ilgili yoksulluğun yararı olarak bilinen tartışmalı bir unsuru da ihtiva eder. Mandeville, zengin bir ulusta, nüfusun büyük bir kısmının ulusun konforu

75 Mandeville, *The Fable of the Bees*, I: 369.

76 Jacob Viner, "Adam Smith and Laissez Faire," *Journal of Political Economy* 35/2 (1927): 198.

77 Goldsmith, "Regulating Anew the Moral and Political Sentiments of Mankind," 591.

78 Wells, "Adam Smith on Morality and Self-Interest," 283.

79 Wells, "Adam Smith on Morality and Self-Interest," 284.

80 Karl Marx, *Capital: a critique of political economy. 1*, çev. Ben Fowkes (1867; Vintage Books, 1977), 477.

81 Kaye, "Introduction," cxxxv.

için gereken angaryayı ifa etmek üzere yoksul ve eğitimsiz bırakılması gerektiğini savunmuştur.⁸² İşçiyi tamamen ekonomik bir girdi olarak gören bu yaklaşım, yoksulları eğitmenin onları sistemdeki konumlarına uygunsuz hale getireceğini ileri sürer. Marx'ın Mandeville'e yönelik eleştirisi tam da bu konuyla ilgilidir. Zira Mandeville kapitalist birikimin sürdürülebilirliği için kitlelerin yoksulluğunun bir gereklilik olarak sunmaktadır.⁸³ Bu bağlamda Mandeville, sadece zenginliği değil, yoksulluğu da sistemin fonksiyonel bir parçası olarak gören ahlaki realizmiyle politik ekonominin karanlık ama dü-rüst bir öncüsü olarak kabul edilir.

XX. yüzyılda Keynes, Mandeville'i kendi efektif talep (*effective demand*) ve eksik tüketim (*underconsumption*) teorilerinin en büyük müjdecilerinden biri olarak sunmuştur. *İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi* (1936) adlı temel eserinin 23. bölümünde Keynes, Mandeville'i serbest piyasa ve *laissez-faire* mantığına direnen o "cesur sapkınlar ordusunun" (*brave army of heretics*) onursal bir üyesi olarak tanıtmıştır.⁸⁴ Keynes, Mandeville'in günümüzde 'tasarruf paradoksu' (*paradox of thrift*) olarak bilinen; bireysel düzeyde ve bir aile için erdem sayılan tasarrufun, kitlesel düzeyde talebi düşürerek büyük bir devletin zenginliği için yıkıcı bir kötülüğe dönüşebileceği gözlemini literatürde ilk kez bu kadar net dile getiren düşünür olduğunu teslim etmiştir.⁸⁵ Dahası, Mandeville'in zenginlerin lüks ve savurganlığının fakirleri istihdam ettiği yönündeki kışkırtıcı iddiası, Keynes tarafından makroekonomideki toplam talep ve çarpan etkisinin (*multiplier effect*) ilkel bir formülasyonu olarak değerlendirilmiştir. Keynes'e göre Mandeville; Thomas Robert Malthus ve John Hobson gibi düşünürlerle birlikte, tasarrufun her zaman bir erdem olmadığını ve harcamanın ekonomik canlılık için hayati bir önem arz ettiğini vurgulayan ilk isimlerdendir.⁸⁶ Sonuç olarak Keynes, masalın sadece edebi bir hiciv veya ahlaki bir provokasyon olmadığını; aksine, tüketimi ulusal refah denkleminde bağımlı bir değişken olarak doğru konumlandırıran, istihdamın ve ekonomik refahın harcamalara bağlı olduğunu öngören rasyonel bir makroekonomik model olduğunu öne sürerek Mandeville'in entelektüel itibarını iktisat tarihi nezdinde iade etmiştir.⁸⁷

82 Mandeville, *The Fable of the Bees*, I: 287-88, 311.

83 Marx, *Capital*, 765.

84 John P. Watkins, "Economic Waste and Social Provisioning: Veblen and Keynes on the Wealth Effect," *Journal of Economic Issues* 49/2 (2015): 444, <https://doi.org/10.1080/00213624.2015.1042772>; Ahmet Güner Sayar, "Mandeville in 'The General Theory' and F. B. Kaye," *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 21-22 (1999): 51-59.

85 John Maynard Keynes, *The General Theory of Employment, Interest and Money: The Keynesian Revolution* (Harcourt Brace, 1936; repr., Palgrave Macmillan, 2018), 319-22.

86 Watkins, "Economic Waste and Social Provisioning," 444.

87 Keynes, *The General Theory of Employment, Interest and Money*, 319-22.

Mandeville'in modern iktisadi düşünce üzerindeki etkileri tartışılırken, Thorstein Veblen'in "gösterişçi tüketim" (*conspicuous consumption*) kavramı ile Mandeville'in gurur, lüks ve toplumsal onay üzerine yaptığı anatomik gözlemler arasında kavramsal bir irtibat büyük önem taşır. Kaye ve düşünce tarihçisi Arthur O. Lovejoy, Veblen'in *Aylak Sınıfın Teorisi* (1899) adlı eserinde kapitalist toplumsal alışkanlıklara yönelttiği eleştirinin aslında Mandeville tarafından öncelendiğini ileri sürmüşlerdir.⁸⁸ Lovejoy'a göre Veblen'in servet edinimi ve harcamasının ardındaki temel psikolojik motivasyonlar olan tüketimin bir üstünlük ve statü arayışı olduğuna dair analizleri, Mandeville'in yüzyıllar önce formüle ettiği 'kendini beğenme' mekanizmasının bir detaylandırmasıdır.⁸⁹

Ancak literatürdeki güncel tartışmalar, bu ilişkinin basit bir doğrudan miras veya kopyalama ilişkisi olarak sunulmasının oldukça güç olduğunu göstermektedir. John P. Watkins, Rick Tilman ve J.J. Spengler gibi düşünürler, iki kuram arasındaki benzerliklerin altında derin felsefi farklılıklar yattığına dikkat çekerler. Watkins'in belirttiği gibi, her iki düşünür de bireylerin statülerini yükseltmek için malları elde etme çabasına odaklansa da vardıkları iktisadi sonuçlar zıttır. Mandeville (ve sonrasında Keynes), özel erdemsizlikler kapsamındaki lüks ve gösterişçi harcamaların efektif talebi artırarak istihdam ve kamusal fayda sağladığını savunurken, Veblen bu harcamaları insan hayatının gelişimine hizmet etmeyen, üretkenliği sabote eden saf bir israf olarak değerlendirir.⁹⁰ Nitekim Spengler de bu iki sistem arasında ara sıra görülen benzerliklerin ötesinde değer teorisi açısından derin felsefi uçurumlar olduğunu vurgulayarak indirgemeci okumalara karşı uyarır.⁹¹

Yine de, Veblen'i Mandeville'in doğrudan bir türevi ve basit bir taklitçisi olarak görmenin zorluğu, bu iki düşünür ve sistemleri arasında güçlü bir kavramsal bağıntı kurulamayacağı anlamına gelmez. Veblen, kapitalizmin israf mekanizmalarını eleştirirken, Mandeville'in temellerini attığı ekonomik değer ve tüketimin salt fizyolojik bir ihtiyaçtan ziyade kıyaslamalı bir üstünlük kurmaya dayalı psikolojik bir itibar yarışı olduğu fikrini tevarüs etmiş ve kurumsal iktisat çerçevesinde bu düşünceyi yeniden üretmiştir.⁹² Robert Merton'ın da işaret ettiği üzere, tıpkı Mandeville'in erdem maskelerini düşürmesi gibi, Veblen de eşyaların ihtiyaç giderme gibi açık işlevlerinden ziyade gizli ve örtük işlevlerine (pahalı olmanın yüksek sosyal statü

88 F. B. Kaye, "A List Chronologically Arranged of References to Mandeville's Work," *The Fable of the Bees: Or Private Vices, Publick Benefits*, vol. II, ed. Bernard de Mandeville (Liberty Fund, 1988), 454.

89 Arthur Lovejoy, *Reflections on Human Nature* (Baltimore, 1961; repr., Johns Hopkins University Press, 2019), 208, <https://doi.org/10.1353/book.72149>.

90 Watkins, "Economic Waste and Social Provisioning," 442.

91 Spengler, 1959; aktaran Rick Tilman, *Thorstein Veblen and His Critics, 1891-1963: Conservative, Liberal, and Radical Perspectives* (Princeton University Press, 2016), 177.

92 Lovejoy, *Reflections on Human Nature*, 208-15.

işareti sayılmasına) odaklanmıştır.⁹³ Sonuç olarak Veblen, Mandeville'in lüks olumlayan pragmatik ve ticari sonuçlarını reddedip onu bir israf olarak kodlasa da; insan doğasının gösteriş, başkalarına öykünme ve sosyal onay arayışına dayanan o çıplak anatomisini Mandevilleci düşünceden etkilenecek modern sosyal bilimlere taşıyan en önemli köprülerden biri olmuştur.⁹⁴

Hayek'e tekrar dönmek gerekirse o, Mandeville'in sosyal teorisinin önemli figürlerinden biri olma statüsünü perçinlemiştir. Hayek, Mandeville'in metodolojisinin "Hume'u mümkün kıldığını", bilgi ve kaynakların kasıtsız koordinasyonunu inceleyen bir sosyal bilim için entelektüel zemini hazırladığını savunmuştur.⁹⁵ Bu düşünsel sürekliliği lüks tartışmaları bağlamında ele alan Çeşmeli,⁹⁶ Hume'un, Mandeville'in her şeyi lüks kapsamına alan belirsiz tanımını yeniden biçimlendirdiğini belirtir. Hume, lüksü 'masum' ve 'kötü' olarak ikiye ayırarak bu kavramı ahlaki bir suçlama olmaktan çıkarmış; böylece iktisadi büyüme ve ulusal zenginlik odağında Smith'e uzanan teorik yolu açmıştır. Hume ve Smith'in lüksü ahlaki bir tartışmanın içinden çekip çıkararak toplumsal refahın motoru haline getirmeleri, aslında Mandeville'in temellerini attığı niyet edilmemiş sonuçlar mantığının iktisadi alandaki en somut yansımasıdır. Her ne kadar niyet edilmemiş sonuçlar paradigması literatürde kavramsal şöhretini İskoç Aydınlanması düşünürü Ferguson'ın *An Essay on the History of Civil Society* (1767) adlı eserinde 'insan eyleminin sonucu olan ama insan tasarımının ürünü olmayan' şeklindeki meşhur tanımıyla kazanmış olsa da; hem Hayek hem de Merton gibi düşünürler, bu evrimsel doktrinin ilk teorik zeminini Mandeville'e atfetmektedir.⁹⁷ Nitekim Hayek, Ferguson ve Smith'e giden bu süreçte Mandeville'in kurucu rolünü şu çarpıcı sözlerle tesciller: "Düzenli sosyal yapıların; hukukun ve ahlakın, dilin, piyasanın, paranın ve aynı zamanda teknolojik bilginin gelişiminin kendiliğinden büyümesine dair tüm klasik paradigmaları ilk kez geliştiren kişi Mandeville olmuştur."⁹⁸ Ancak, buna rağmen, burada iki düşünür arasında yöntemsel bir fark öne çıkar: Mandeville, düzenin itici gücü olarak bireysel hırs, kibir ve maddi iştah gibi özel erdemsizlikleri görürken;

93 Merton, 1956; aktaran Tilman, *Thorstein Veblen and His Critics, 1891-1963: Conservative, Liberal, and Radical Perspectives*, 176-77.

94 Watkins, "Economic Waste and Social Provisioning," 443; E. J. Hundert, *The Enlightenment's Fable: Bernard Mandeville and the Discovery of Society* (Cambridge University Press, 1994), 247, <https://doi.org/10.1017/CBO9780511584749>.

95 Hayek, "Dr Bernard Mandeville," 138-39.

96 Işıl Çeşmeli, "Lüksle ve Lükse Karşı: İskoç Aydınlanmasında Lüks Üzerine Düşünceler," *Felsefe Dünyası* 77 (2023): 65-88, <https://doi.org/10.58634/felsefedunyasi.1290053>.

97 Robert K. Merton, "The Unanticipated Consequences of Purposive Social Action", *American Sociological Review* 1, sy. 6 (1936): 894-904, <https://doi.org/10.2307/2084615>; E. J. Hundert, *The Enlightenment's Fable: Bernard Mandeville and the Discovery of Society* (Cambridge University Press, 1994), 248, <https://doi.org/10.1017/CBO9780511584749>.

98 Hayek, "Dr Bernard Mandeville", 129.

Ferguson, dil, hukuk ve piyasa gibi toplumsal kurumların bireylerin gelişme çabası, çatışmaları ve sosyal iş birliği gibi daha geniş bir organik tarihsel süreçten doğduğunu savunur.

Mandeville ve Ferguson hattındaki bu farklılıkla beraber, bu dönüşüm, bireysel dürtülerin merkezi bir planlama olmaksızın nasıl bir toplumsal fayda yarattığını gösterir ki bu da Hayek'in teorisindeki can alıcı noktadır. Hayek için Mandeville ve Ferguson, düzenin bilinçli bir tasarımın ürünü değil, tıpkı piyasanın koordinasyon gücü gibi sistemin kendisinden ortaya çıkan/beliren bir özellik (*emergent property*⁹⁹) olduğunu gösteren ilk kişilerdir. Bu sayede ekonomi, görev etisinin bir alt dalı olmaktan çıkarak bir sistemler bilimi hüviyetine kavuşmuştur. Hayek'e göre, insan aklının tasarlamadığı ama insan eylemlerinin niyet edilmemiş bir sonucu olarak ortaya çıkan karmaşık sosyal yapıların keşfi, Mandeville'in kovan benzetmesinde kendini göstermiş ve Ferguson'un kurumsal analizleriyle olgunlaşmıştır. Bu keşif, sadece iktisadi değil, aynı zamanda evrimsel bir düşüncenin de tohumlarını atmıştır. Nitekim Darwin'in biyolojik evrim teorisinin, sosyal evrimin ve kurumların yavaş değişimini anlatan bu Mandevilleci perspektiften etkilendiği görüşünü savunanlar vardır.¹⁰⁰

SONUÇ: ERDEM MASKELERİNİN ARDINDA BİR BİLİM OLARAK EKONOMİ

Mandeville, politik ekonomiyi ahlak felsefesinin ve teolojinin normatif boyunduruğundan kurtararak bütünüyle ampirik ve seküler bir bilim dalı olarak yeniden inşa etmiştir. İnsan doğasını idealize eden ütöpik yaklaşımları reddeden Mandeville, bir tıp doktorunun kadavrayı inceleme soğukkanlılığıyla toplumsal anatomiye yaklaşmış; insanın rasyonel bir iradeyle değil, 'ben-sevgisi' ve 'kendini beğenme' gibi bencil tutkuların mekanik itkileriyle hareket ettiği gerçeğini merkeze almıştır. Bu bağlamda o, ahlakı gökten inen değişmez bir ilahi yasa olarak değil, bencil tutkuları manipüle ederek toplumsal düzeni ve işbirliğini sağlamak amacıyla hünerli politikacılar tarafından kurgulanmış bir siyasal hile ve kontrol mekanizması olarak nitelendirmiştir. Mandeville'in, erdem maskelerini düşürüp kişisel erdemsizliklerin (hırs, lüks, kibir) sistemin işleyişi için fonksiyonel bir kamusal fayda ürettiğini kanıtlaması, iktisadi hayatın kendi içsel kuralları olduğunu göstererek sosyal bilimlerin teolojiden kopuşunda önemli bir dönüm noktası teşkil etmiştir.

99 Emergent Properties ifadesi için bkz. Paul Lewis, "Emergent Properties in the Work of Friedrich Hayek", *Journal of Economic Behavior & Organization* 82, sy. 2-3 (2012): 368-78, <https://doi.org/10.1016/j.jebo.2011.04.009>.

100 Stephen G. Alter, "Mandeville's Ship: Theistic Design and Philosophical History in Charles Darwin's Vision of Natural Selection", *Journal of the History of Ideas* 69, sy. 3 (2008): 441-65, <https://doi.org/10.1353/jhi.0.0000>.

Mandeville'in bu sarsıcı felsefi mirası, modern iktisadi düşüncenin en büyük kurucuları üzerinde derin ve kalıcı bir etki bırakmıştır. Düzenin ve refahın, bilinçli bir tasarımın değil, insan eylemlerinin niyet edilmemiş sonuçlarının bir ürünü olduğu yönündeki evrimsel tezi, Hayek tarafından “kendiliğinden düzen” kavramıyla geliştirilerek modern sosyal teorinin merkezine yerleştirilmiştir. Öte yandan, bireysel düzeyde erdem sayılan tutumluluğun makroekonomik düzeyde talebi düşürerek yıkıcı olabileceği şeklindeki ampirik gözlemi, yüzyıllar sonra Keynes tarafından “tasarruf paradoksu” ve “efektif talep” kuramlarının öncüsü olarak kabul edilmesine zemin hazırlamıştır. Benzer şekilde, insanın tüketim davranışlarının ardında fizyolojik bir ihtiyaçtan ziyade başkalarından onay görme ve statü arayışının yattığına dair tahlilleri, Veblen'in “gösterişçi tüketim” teorisine uzanan kurumsal iktisat eleştirilerinin öncü bir teorik çerçevesini sunmuştur.

Günümüzde Mandeville'in bu katkısı, karmaşıklaşan küresel ekonomik sistemleri ve tüketim toplumunun doğasını anlamak açısından hem ufuk açıcı hem de sınırlarını hatırlatan ikili bir tarihsel referans noktası sunmaktadır. Modern dünyada, bireylerin ve piyasaların eylemlerini sadece normatif beklentilerle açıklamanın yetersiz kaldığı durumlarda, onun statü arayışı ve kişisel çıkar gibi ampirik yönelimleri ortaya çıkaran betimleyici yaklaşımı dikkate alınması gereken çok güçlü bir analitik değer taşır. Ancak diğer taraftan; ahlaki idealizmi yok sayan, toplumu ve ekonomiyi salt bencil itkilerin işleyişine terk eden katı bir ahlaki realizmin günümüzde yol açtığı derin sosyal ve iktisadi yıkımlar göz önüne alındığında, Mandeville aynı zamanda son derece tedbirli ve teyakkuzla yaklaşılması gereken bir düşünürdür. Zira ahlaki bağlarından tamamen yalıtılmış bir iktisadi aklın güncel tecrübe-lerin de gösterdiği üzere yarattığı toplumsal tahribatlar, salt işlevsellığe dayalı amoral bir modelin sürdürülemezliğini açıkça kanıtlamaktadır. Dolayısıyla Mandeville'in *The Fable of the Bees* eseri üzerinden okunabilecek entelektüel mirası; modern politik ekonomi için bir yandan insan doğasının idealize edilmemiş gerçekleriyle yüzleşmeyi sağlayan zorunlu bir kılavuz, diğer yandan ise ahlaktan kopuk bir iktisadın varabileceği yıkıcı sonuçlara karşı sınırı çizen felsefi bir uyarı metni olarak okunmalıdır.

Yazar Beyanları

Hakem Değerlendirmesi: Bu makale çift kör hakemlik süreciyle değerlendirilmiştir.

İntihal Kontrolü: Makale Turnitin programı ile taranmış ve derginin intihal politikası ile uyumlu bulunmuştur.

Çıkar Çatışması: Yazarlar herhangi bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan etmektedir.

Finansman ve Proje Desteği: Bu çalışma için herhangi bir kurumsal/finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Onayı: Bu çalışma için etik kurul onayına gerek yoktur.

Yapay Zeka Araçlarının Kullanımı: Yapay zeka araçları makaleden yola çıkarak İngilizce genişletilmiş özetin yazımında kullanılmıştır. Yazarlar tarafından son kontrolü yapılmıştır.

Veri Paylaşım Beyanı: Bu çalışmanın bulgularını destekleyen veriler yazarlar tarafından üretilmiştir. Ancak bilgilendirilmiş onam formunda yer alan “elde edilen veri, proje dışında başkaları tarafından yeniden kullanılmayacaktır” ifadesi nedeniyle verilerin paylaşılması onam formuna aykırılık teşkil etmektedir.

KAYNAKÇA

- Agassi, Joseph. "The Philosophy of Social Science from Mandeville to Mannheim." *The SAGE Handbook of the Philosophy of Social Sciences*, ed. Ian Jarvie ve Jesús Zamora-Bonilla. SAGE Publications Ltd, 2011. <https://doi.org/10.4135/9781473913868.n2>.
- Alter, Stephen G. "Mandeville's Ship: Theistic Design and Philosophical History in Charles Darwin's Vision of Natural Selection." *Journal of the History of Ideas* 69/3 (2008): 441-65. <https://doi.org/10.1353/jhi.0.0000>.
- Berkeley, George. *The works of George Berkeley*. II, with Alexander Campbell Fraser. Continuum classic texts. 1871; Clarendon Press, 2005.
- Butler, Joseph. "Fifteen Sermons Preached on the Rolls Chapel." *Fifteen Sermons Preached at the Rolls Chapel and Other Writings on Ethics*, ed. David McNaughton. 1726; Oxford University Press, 2017.
- Castiglione, Dario. "Considering Things Minutely: Reflections on Mandeville and the Eighteenth-Century Science of Man." *History of Political Thought* 7/3 (1986): 463-88.
- Colman, John. "Bernard Mandeville and the Reality of Virtue." *Philosophy* 47/180 (1972): 125-39. <https://doi.org/10.1017/S0031819100040869>.
- Çeşmeli, Işıl. "Erdemin Kökeni: Bernard Mandeville'in Hünerli Siyasetçileri." *Beytulhikme An International Journal of Philosophy* 7/1 (2017): 85-105.
- Çeşmeli, Işıl. "Lüksle ve Lükse Karşı: İskoç Aydınlanmasında Lüks Üzerine Düşünceler." *Felsefe Dünyası* 77 (2023): 65-88. <https://doi.org/10.58634/felsefedunyasi.1290053>.
- Dekker, Rudolf. "'Private Vices, Public Virtues' Revisited: The Dutch Background of Bernard Mandeville." *History of European Ideas* 14/4 (1992): 481-98. [https://doi.org/10.1016/0191-6599\(92\)90181-B](https://doi.org/10.1016/0191-6599(92)90181-B).
- Goldsmith, M. M. "Regulating Anew the Moral and Political Sentiments of Mankind: Bernard Mandeville and the Scottish Enlightenment." *Journal of the History of Ideas* 49/4 (1988): 587-606. <https://doi.org/10.2307/2709675>.
- Göçmen, Doğan. *The Adam Smith Problem: Human Nature and Society in "The Theory of Moral Sentiments" and "The Wealth of Nations."* Tauris Academic Studies, 2007.
- Günör, Recep Batu. "Bernard Mandeville'in Arıların Masalı Adlı Eseri Hakkında Bir İnceleme." *İdil Sanat ve Dil Dergisi* 5/22 (2016): 521-36. <https://doi.org/10.7816/idil-05-22-01>.
- Hayek, F. A. "Dr Bernard Mandeville." Proceedings. Master-Mind Lectures, Oxford University Press, 1966. <https://www.thebritishacademy.ac.uk/documents/2113/52p125.pdf>.

- Heath, Eugene. "Carrying Matters Too Far? Mandeville and the Eighteenth-Century Scots on the Evolution of Morals." *Journal of Scottish Philosophy* 12/1 (2014): 95-119. <https://doi.org/10.3366/jsp.2014.0064>.
- Hodgson, Geoffrey M. "Hayek, Evolution, and Spontaneous Order." *Natural Images in Economic Thought: Markets Read in Tooth and Claw*, ed. Philip Mirowski. Historical Perspectives on Modern Economics. Cambridge University Press, 1994. Cambridge Core. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511572128.016>.
- Hume, David. *A Treatise of Human Nature*. 2. ed., 8. impr. Ed. Lewis A. Selby-Bigge ve P. H. Nidditch. Clarendon Press, 1978.
- Hundert, E. J. *The Enlightenment's Fable: Bernard Mandeville and the Discovery of Society*. Cambridge University Press, 1994. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511584749>.
- Kaye, F. B. "A List Chronologically Arranged of References to Mandeville's Work." *The Fable of the Bees: Or Private Vices, Publick Benefits*, vol. II, ed. Bernard de Mandeville. Liberty Fund, 1988.
- Kaye, F. B. "Criticisms of The Fable." *The Fable of the Bees: Or Private Vices, Publick Benefits*, vol. II, ed. Bernard de Mandeville. Liberty Fund, 1988.
- Kaye, F. B. "Introduction." *The Fable of the Bees: Or Private Vices, Publick Benefits*, vol. I, ed. Bernard de Mandeville. Liberty Fund, 1988.
- Keynes, John Maynard. *The General Theory of Employment, Interest and Money: The Keynesian Revolution*. Harcourt Brace, 1936. Reprint, Palgrave Macmillan, 2018.
- Kleiman-Lafon, Sylvie, ed. *Bernard Mandeville: A Treatise of the Hypochondriack and Hysterick Diseases (1730)*. Vol. 223. International Archives of the History of Ideas Archives Internationales d'histoire Des Idées. Springer International Publishing, 2017. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-57781-4>.
- Lewis, Paul. "Emergent Properties in the Work of Friedrich Hayek." *Journal of Economic Behavior & Organization* 82/2-3 (2012): 368-78. <https://doi.org/10.1016/j.jebo.2011.04.009>.
- Lovejoy, Arthur. *Reflections on Human Nature*. Baltimore, 1961. Reprint, Johns Hopkins University Press, 2019. <https://doi.org/10.1353/book.72149>.
- Mandeville, Bernard de. *A Letter to Dion, Occasion'd by his Book call'd Alciphron, or The Minute Philosopher*. J. Roberts, 1732. https://archive.org/details/bim_eighteenth-century_a-letter-to-dion-occasi_mandeville-bernard-de_1732/mode/2up.
- Mandeville, Bernard de. *The Fable of the Bees: Or Private Vices, Publick Benefits*. Vol. I, ed. Frederick Benjamin Kaye. Liberty Fund, 1988.
- Mandeville, Bernard de. *The Fable of the Bees: Or Private Vices, Publick Benefits*. Vol. II, ed. Frederick Benjamin Kaye. Liberty Fund, 1988.

- Marx, Karl. *Capital: a critique of political economy*. 1. Çev. Ben Fowkes. 1867; Vintage Books, 1977.
- Merton, Robert K. "The Unanticipated Consequences of Purposive Social Action." *American Sociological Review* 1/6 (1936): 894-904. <https://doi.org/10.2307/2084615>.
- Sayar, Ahmet Güner. "Mandeville in "The General Theory" and F. B. Kaye." *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 21-22 (1999): 51-59.
- Smith, Adam. *Ahlaki Duygular Kuramı*. Çev. Derman Kızılay. London, 1759. Reprint, Pinhan Yayıncılık, 2018.
- Smith, Adam. *Ulusların Zenginliği*. Çev. Ayşe Yunus ve Mehmet Bakırcı. Alan Yayıncılık, 1997.
- Smith, Vernon L. "The Two Faces of Adam Smith." *Southern Economic Journal* 65/1 (1998): 1-19. <https://doi.org/10.2307/1061349>.
- Tilman, Rick. *Thorstein Veblen and His Critics, 1891-1963: Conservative, Liberal, and Radical Perspectives*. Princeton University Press, 2016.
- Vandenberg, Phyllis, ve Abigail DeHart. "Bernard Mandeville (1670—1733)." A Peer-Reviewed Academic Source. Internet Encyclopedia of Philosophy. [https://iep.utm.edu/mandevil/#:~:text=Bernard%20Mandeville%20\(1670—1733\),public%20criticism%20at%20the%20time](https://iep.utm.edu/mandevil/#:~:text=Bernard%20Mandeville%20(1670—1733),public%20criticism%20at%20the%20time) (eriş. tar. 2 Kasım 2025).
- Viner, Jacob. "Adam Smith and Laissez Faire." *Journal of Political Economy* 35/2 (1927): 198-232.
- Watkins, John P. "Economic Waste and Social Provisioning: Veblen and Keynes on the Wealth Effect." *Journal of Economic Issues* 49/2 (2015): 441-48. <https://doi.org/10.1080/00213624.2015.1042772>.
- Welchman, Jennifer. "Who Rebutted Bernard Mandeville?" *History of Philosophy Quarterly* 24/1 (2007): 57-74.
- Wells, Thomas. "Adam Smith on Morality and Self-Interest." *Handbook of the Philosophical Foundations of Business Ethics*, ed. Christoph Luetge. Springer Netherlands, 2013. https://doi.org/10.1007/978-94-007-1494-6_26.

EXTENDED ABSTRACT

The Construction of Human Nature and Social Order in Mandeville's Philosophy of Economics

This study explores the empirical approach to human nature developed by Bernard Mandeville (1670–1733), —one of the most prominent figures of 18th-century intellectual thought— and its critical role in freeing political economy from moral theology through establishing it on a secular framework. Rejecting the idealized normative frameworks of traditional moral philosophy that seek to prescribe human nature, Mandeville develops an empirical method focusing on the descriptive observation of social phenomena. At the heart of this epistemological crossroads stands Bernard Mandeville, whose provocative masterpiece, *The Fable of the Bees: or, Private Vices, Publick Benefits* (1714), ignited one of the most significant intellectual scandals of the eighteenth century. While Mandeville is often celebrated for his paradoxical claim that vices like greed and pride are the actual engines of social prosperity, his deeper contribution lies in his methodological rigor and his role in liberating social science from the confines of moral theology.

Mandeville's approach to the study of society was profoundly shaped by his clinical background as a doctor of medicine. Educated at the University of Leiden during a period of transition between Cartesian rationalism and experimental philosophy, Mandeville eventually abandoned the hypothetical reasoning characteristic of his early training in favor of a robust empiricism. In his medical work, *A Treatise of the Hypochondriack and Hysterick Passions* (1711), he explicitly asserted that human knowledge could only be obtained *a posteriori*, through lived experience and accumulated observation. This methodological commitment became the cornerstone of his social theory; he viewed the political body through the lens of a diagnostician rather than a moralist, seeking to understand the actual mechanisms of social functioning rather than prescribing an idealized vision of human behavior. By prioritizing positive description over normative evaluation, Mandeville laid the groundwork for the modern distinction between what is and what ought to be.

In the sociopolitical context of eighteenth-century England, Mandeville's intervention served as a powerful defense of the nascent commercial order. He challenged the prevailing tradition of Civic Humanism, which held that the wealth and luxury generated by trade would inevitably lead to moral corruption and the eventual downfall of the state. Mandeville argued that the moralists of his time were like poor physicians who prescribed treatments, such as frugality and asceticism, that would be fatal to a modern commercial nation. Through the allegory of "The Grumbling Hive" (1705), he conducted

a brilliant thought experiment: He simulated a society where all inhabitants suddenly became honest and virtuous, only to find that such a change led to total economic collapse, mass unemployment, and military weakness. His conclusion was stark: The flourishing of a great nation requires the very passions and desires that traditional morality sought to suppress.

Central to Mandeville's system is his rigorous, almost unattainable definition of moral virtue. He defined a virtuous act as one in which an individual, contrary to the impulses of their own nature, endeavors for the benefit of others out of a rational ambition to be good. Because he viewed human beings as inherently fallen and governed by an incurable self-interest, he concluded that genuine virtue was nearly impossible in practice. Consequently, the social harmony observed in civilized society was not the product of actual virtue, but of "counterfeited virtue" -a sophisticated form of social compliance driven by the desire for approval and the fear of shame. In this framework, morality is analyzed not as a metaphysical truth, but as a functional political trick or an instrument of social control utilized by skillful politicians to make individuals manageable and productive.

To operationalize this empirical model, Mandeville identified two primary variables of human behavior: "self-love" and "self-liking". While *self-love* refers to the biological instinct for self-preservation and the avoidance of pain, *self-liking* is a uniquely social drive -the insatiable need for the esteem and validation of others. Mandeville argued that even the most altruistic-seeming actions were rooted in these egoistic impulses; for instance, saving a child from a fire might be done to relieve the observer's own distress, which is a form of self-preservation. It is through *self-liking* that individuals are socialized into polite society; people behave courteously not because they truly care for others, but to confirm their own inflated self-image through the praise they receive. This psychological insight allowed Mandeville to explain complex social behaviors like honor and politeness without resorting to the assumption of inherent benevolence.

Furthermore, Mandeville's later works transitioned from an interventionist perspective to a more sophisticated evolutionary theory of institutions. He rejected the myth of the "Great Legislator" who designs a perfect constitution in a single historical moment, arguing instead that laws, social norms, and even language emerge gradually through a process of trial and error over centuries. This perspective on "spontaneous order" -the idea that coherent collective structures can emerge from the chaotic and self-interested actions of individuals without central planning- would later become a foundational element of the Scottish Enlightenment and modern liberal theory. Mandeville's evolutionary model provided a purely naturalistic and causal explanation for the growth of civilization, requiring no supernatural intervention.

The intellectual legacy of Mandeville is both profound and multifaceted, as his methodological innovations decoupled economic mechanics from moral intention. Adam Smith, while critical of Mandeville's "licentious" system, was deeply indebted to his analytical insights; Smith essentially rebranded Mandevillean vices as "self-interest" to formulate his famous "division of labour" analysis. Karl Marx also recognized Mandeville's brutal honesty regarding the functional necessity of poverty in the early stages of capital accumulation. In the twentieth century, John Maynard Keynes praised Mandeville as a precursor to his theory of effective demand, noting that Mandeville was the first to realize that the virtue of saving could lead to the vice of economic stagnation. Moreover, Friedrich Hayek identified Mandeville as a primary architect of the concept of spontaneous order, arguing that his work made the social sciences of David Hume and Adam Smith possible.

Crucially, the connection between Mandeville and modern institutional economics is further evidenced by his influence on Thorstein Veblen. As highlighted in the correspondence between F.B. Kaye and A.O. Lovejoy, Veblen's theory of "conspicuous consumption" shares its conceptual roots with Mandeville's analysis of luxury and the social desire for approval. Veblen's observation that consumption serves as a tool for demonstrating social status has been discussed as a direct descendant of Mandeville's self-liking mechanism, where the display of wealth is used to satisfy the ego and gain social validation.

In conclusion, Bernard Mandeville's moral science of economics provided a necessary "unmasking" of human nature that allowed political economy to emerge as an autonomous, secular discipline. By treating society as a mechanical system driven by passions rather than a stage for moral drama, he initiated a methodological revolution that remains vital to understanding the underlying operations of commercial society. His discipline of disillusionment continues to challenge social scientists to look past moralistic claims toward the deep, often uncomfortable, structural realities of human social interaction.